

KRIISSÄ OLEVAN VARHAISNUOREN KOHTAAMINEN
PERUSKOULUSSA

Kriisin tunnistaminen ja selviytymisen tukeminen

Eila Raappana

Opinnäytetyö, syksy 2010

Diak Pohjoinen

Hoitotyön koulutusohjelma

Sairaanhoitaja(AMK) +

diakonissa

*Kaikki aito auttamishalu alkaa nöyryydestä autettavaa kohtaan.
Sillä minun täytyy ymmärtää, että auttaminen ei ole hallitsemista,
vaan halua palvella.
Ellen kykene siihen, en kykene myöskään auttamaan ketään.*

Soren Kierkegaard (1859)

TIIVISTELMÄ

Raappana, Eila. Kriisissä olevan varhaisnuoren kohtaaminen peruskoulussa. Kriisin tunnistaminen ja selviytymisen tukeminen. Oulu, syksy 2010, 77s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Pohjoinen Oulu. Hoitotyön koulutusohjelma, Diakonisen hoitotyön suuntautumisvaihtoehto, sairaanhoitaja (AMK) + diakonissan virkakelpoisuus.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteitä sekä keinoja kriisissä olevan varhaisnuoren kohtaamiseen. Tavoitteena oli auttaa opettajaa tunnistamaan kriisissä oleva varhaisnuori ja tuoda esiin keinoja varhaisnuoren selviytymisen tukemiseen. Tarve opinnäytetyölle tuli koulumaailmasta.

Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksena. Katsaukseen on koottu tietoa vastaamaan työn tarkoitusta. Opinnäytetyön aineistona käytettiin väitöskirjatutkimuksia (4 kpl), tieteellisiä artikkeleita (4 kpl) sekä tutkijoiden muita julkaisuja (13 kpl) vuodesta 2000 lähtien.

Varhaisnuoren pahoinvointi ilmenee monella tavalla, mutta se tunnistetaan oppilaan muuttuneen käytöksen ja koulunkäyntiongelmien perusteella. Näitä ovat levottomuus, aggressiivisuus tai eristäytyminen, koulupinnaus, oppimisen ongelmat, häiriökäyttäytyminen ja yleinen huomion herättäminen. Varhaisnuoren ongelmat voivat tulla näkyviin koulumenestyksen heikkenemisenä tai luvattomina poissaoloina. Varhaisnuorella voi olla vaikeuksia tulla toimeen ikätovereiden kanssa ja hän voi kiusata muita tai joutua itse kiusatuksi. Ruumiillisina oireina esiintyy vatsavaivoja, pahoinvointia, päänsärkyä, hui- mausta, hengenahdistusta, univaikeuksia sekä masennusta, joka ilmenee surullisuutena, ahdistuksena, uupumuksena tai herkkänä ärtymyksenä.

Ongelmien puheeksi ottaminen on asioihin puuttumisen ensimmäinen askel. Opettajan konkreettiset havainnot varhaisnuoren käyttäytymisessä tai toiminnassa (huolen konkretisointi ja kirjaaminen) auttavat pohtimaan tukitoimia. Tärkeää on, että varhaisnuori tulee nähdyksi kokonaisuutena ihmisenä. Nähdynsi tuleminen antaa hänelle rohkeutta tuntea omat tunteensa ja tunnistaa omat tarpeensa sekä mahdollisuuden muutokseen ja kasvuun. Yhteisöllisyyden tukeminen sekä hengellisten tarpeiden huomioiminen auttavat selviytymisessä. Puuttumisen tarkoituksena on tunnistaa ja ennakoida yksilön ja perheen/ryhmän terveysongelmia ja – uhkia sekä tukea yksilön hyvinvointia ja terveyttä.

Oppilashuollossa korostuu varhainen puuttuminen ongelmiin, kodin ja koulun välinen yhteistyö sekä verkostoituminen kunnan muiden toimijoiden esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan sekä seurakunnan kanssa. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien työntekijöiden yhteistyöverkosto on mahtava voimavara ja tuki yksittäiselle työntekijälle.

Jatkotutkimushaasteeksi ehdotetaan tutkimusta siitä, mikä vaikutus suomalaisten varhaisnuorten henkisiin/hengellisiin tarpeisiin vastaavilla toimilla on varhaisnuoren kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille.

Asiasanat: lapset, varhaisnuoret, kriisit, tunnistaminen, selviytyminen, tukeminen, kirjallisuuskatsaukset

ABSTRACT

Raappana Eila. Meeting with a preadolescent in crisis at school. How to recognize it and how to support in coping. 77 pages, 2 appendices. Language: Finnish. Oulu, Autumn 2010.

Diaconia University of Applied Sciences, Diak North, Oulu. Degree Programme in Nursing, Option in diaconal nursing. Degree: Nurse + deaconess.

The purpose of the study was to describe a preadolescent in crisis and the means to confront the preadolescent for early intervention. The main aim of the study was to help teachers recognize a preadolescent in crisis and give tools for supporting the preadolescent. The need for this study arose from the school world.

The study was carried out as a literature review. The review includes research data concerning the aim of the study. The data of the study contains doctoral theses (4), scientific essays (4) and valued publications (13) from the year 2000.

Indisposition of a preadolescent occurs in many ways, but it is recognized by changes in behaviour and by problems with school attendance. Symptoms are restlessness, aggressiveness or isolation, truancy, problems in learning, dysfunction and obtrusiveness. Preadolescent's problems can occur in weakening of the school performance or being absent. A preadolescent may have difficulties in relating with peers and he/she can become a bully or be bullied by others. Physical symptoms are an upset stomach, nausea, headache, dizziness, dyspnea, sleeping difficulties and depression, which occurs as lugubriousness, anxiety, constant fatigue or irritation.

The first step to intervene in the crisis is bringing the matter up. The teacher's concrete perceptions in a preadolescent's behaviour or action helps to deliberate measures of support. It is important that the preadolescent is seen as a whole person. By seeing the whole child gives courage to them to experience their own feelings and to recognize their own needs and makes it possible for a preadolescent to change and mature. Family social work and addressing a preadolescent's spiritual needs help in coping. The purpose of the interference is to recognize and predict health problems and risks of the individual or family/group and to improve welfare and health.

Early interference, cooperation between the home and the school and the network within social services, health service and the parish are being emphasized in the pupils' welfare. The network of collaboration between employees working with children and youngsters is an enormous resource and support for an individual employee.

As a future research topic it is suggested a study on what influence addressing the Finnish preadolescent's spiritual needs has on their comprehensive well-being.

Keywords: children, preadolescents, crisis, recognition, coping, support, literature reviews

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	4
SISÄLLYS	5
JOHDANTO	7
1. VARHAISNUORUUDEN NORMATIIVINEN KEHITYS	9
1.1 Uskonnollisuuden merkitys asennekasvattajana	13
2. VARHAISNUOREN ELÄMÄ	17
2.1 Varhaisnuoren elämään vaikuttavia tekijöitä.....	17
2.2 Varhaisnuori ja perhe-elämä	20
2.3 Kavereiden vaikutus varhaisnuoren kehitykseen	22
2.4 Traumaattisen kriisin ilmeneminen varhaisnuorella	23
2.5 Näkökohtia varhaisnuoren terveyden edistämiseen	24
3. VARHAISNUORI KOULUSSA	26
3.1 Toimiva vuorovaikutussuhde opettajan ja oppilaan välillä.....	28
3.2 Kodin ja koulun välinen yhteistyö.....	31
4. OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	33
4.1 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävät	33
4.2 Opinnäytetyön tutkimuksellinen lähestymistapa.....	33
4.3 Tutkimusaineiston kerääminen ja tutkimuksen aineisto	34
4.4 Aineiston analyysi	35
5. KRIISISSÄ OLEVAN VARHAISNUOREN TUNNUSPIIRTEET	35
5.1 Yhteenveto kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteistä	37

6. KRIISSÄ OLEVAN VARHAISNUOREN SELVIITYMISEN TUKEMINEN	37
6.1 Huolen puheeksi ottaminen ja varhainen puuttuminen	37
6.2 Varhaisnuoren kohtaaminen	38
6.3 Sosiaalipedagoginen näkökulma kohtaamisessa	40
6.4 Yhteenveto varhaisnuoren selviytymisen tukemisesta	42
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	43
8. POHDINTA	44
8.1 Katsauksen tulosten tarkastelu.....	44
8.2 Opinnäytetyön merkitys hoitotyölle	46
8.3 Opinnäytetyön eettisyys.....	47
8.4 Opinnäytetyön luotettavuus	48
8.5 Ihmiskäsitykseni vaikutus opinnäytetyön toteutuksessa.....	50
8.6 Oppimiskokemuksia ja jatkotutkimushaasteita	52
LÄHTEET	54
KOTIMAISIA INTERNET-OSOITTEITA	67
ULKOMAISIA INTERNET-OSOITTEITA.....	69
LIITE 1. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt tutkimukset.....	70
LIITE 2. Työntekijän kokeman lasta/nuorta koskevan huolen vyöhykkeistö	76

JOHDANTO

Suurin osa suomalaisista lapsista ja nuorista voi hyvin. Suomessa on kuitenkin jatkuvasti kasvava joukko lapsia ja nuoria, jotka voivat huonosti (Säkkinen 2007, 383; Järventie 2001, 39; Jakonen 2006, 158; Pönkkö 2005, 56.) Noin 30 000 lapselta hajoaa vuosittain eron vuoksi ydinperhe (Järventie 2001, 40), kiusatuksi joutuu noin yhdeksän prosenttia peruskouluikäisistä ja suurella osalla työpaikastaan irtisanotuista on lapsia. Vuosittain yli 1000 itsemurhan tehneen suomalaisen lähiomaisista osa on lapsia, samoin kuin henkikirosten, liikenneonnettomuuksien ja suuronnettomuuksien uhreista ja omaisista (Poiijula 2008, 13.) Lasten ja nuorten mielenterveys on saanut viime aikoina runsaasti julkisuutta. Lehdissä näkyy usein hätkähdyttäviä otsikkoja: ”Uusi tutkimus osoittaa: lasten ja nuorten psyykkiset ongelmat lisääntyneet hälyttävästi” tai ”Lapset voivat entistä huonommin – lasten ja nuorisopsykiatrian hoitojonot pitenevät” (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 15; Bardy, Salmi & Heino 2006, 16–17; Järventie 2001, 37.) Mielenterveyspalvelut ovat kuormittuneet ja hoitoon pääsy on vaikeaa (myös Järventie 2001, 41). Huomiota ovat saaneet lasten stressistä johtuvat ongelmat, kuten univaikeudet, masennus, aggressiivisuus, päänsärky ja vatsakipu (Broberg ym. 2005, 15.)

Osa kotien kasvatusvastuusta on siirtynyt koululle. Suomalaisessa yhteiskunnassa yhden sukupolven aikana tapahtunut raju rakennemuutos agraariyhteiskunnasta informaatio- ja tietoliikenneyhteiskunnaksi sekä perhetyypin kapeutuminen moderniksi ydinperheeksi ovat saattaneet vanhemmat uusien haasteiden eteen. He ovat tilanteessa, jossa omana kasvuaikana omaksutut toimintamallit eivät toimi, mutta mahdollisuudet uusien mallien luomiseen ovat rajallisia (Lämsä 2009a, 206–207.) Perheiden kykenevyys kasvatuskysymyksissä on rajallinen, koska työelämä vaatii entistä suuremman osan vanhempien ajasta. Samaan aikaan perheen tukiverkosto on kapeutunut (Poiijula 2007, 149; Rättyä 2009, 129.) Nykyään yhä tärkeämmäksi perheen ulkopuoliseksi suojaavaksi tekijäksi on tullut virallinen verkosto, johon kuuluvat neuvola, päiväkotiki ja koulu (myös Poiijula 2007, 149). Esimerkiksi opettaja, joka myötätuntoisesti ”näkee” lapsen, voi tarjota suojan lapselle (Broberg ym. 2005, 88; Nivala 2006, 124.)

Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa jossa kansalaisten terveyttä ja hyvinvointia uhkaavat monenlaiset tekijät, tarvitaan selkeämmin eri tieteenalojen, työalojen ja toimi-

joiden välistä yhteistyötä (Rättyä 2009, 162; Metsämuuronen 2000, 91). Seurakunnissa tehtävän diakoniatyön tehtävänä on rakentaa yhteyttä ihmisten ja yhteisöjen välille. Yhteydet ja tieto seurakuntien diakoniatyön sisällöistä voivat avata yhteistyön mahdollisuuksia diakoniatyön, sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden välille sekä alueelliselle yhteistyölle (Rättyä 2009, 162.) Diakoniatyö osaltaan täydentää sekä paikkaa resurssivajetta, mitä tällä hetkellä on lasten- ja nuorten mielenterveyspalveluissa.

Opinnäytetyö liittyy Diakin Oulun yksikön hankkeeseen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja mielenterveyden edistäminen peruskoulussa. Opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteitä sekä keinoja kriisissä olevan varhaisnuoren kohtaamiseen. Tavoitteena on auttaa opettajaa tunnistamaan kriisissä oleva varhaisnuori ja tuoda esiin keinoja varhaisnuoren selviytymisen tukemiseen. Näkökulma on ongelmien ennaltaehkäisyssä ja terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä. Tarve opinnäytetyölle tuli koulumaailmasta.

Tällä hetkellä opettajilla ei ole käytössään opasta, joka helpottaisi kriisissä olevan lapsen tunnistamista ja josta löytyisi tietoa hänen selviytymisensä tukemiseen. Tietoa löytyy hajallaan eri teoksista. Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksena, jossa tietoa koottiin yhteen vastaamaan tutkimustehtäviin. Aineistona käytettiin ammattikirjallisuutta, väitöskirjatutkimuksia, tieteellisiä artikkeleita sekä tutkijoiden muuta kirjallisuutta vuodesta 2000 lähtien. Tutkimustehtävinä olivat: mistä opettaja tunnistaa kriisissä olevan varhaisnuoren sekä miten opettaja voi tukea varhaisnuorta selviytymään kriisistä?

Koulussa täytyy olla laadittuna valmius- tai kriisisuunnitelma mahdollisen kriisin varalta. Entä jos kriisi koskettaa yksittäistä oppilasta? Kriisisuunnitelmassa ei ole tietoa, miten tunnistaa kriisissä oleva lapsi sekä miten ohjata lasta selviytymään kriisistä. Pönkkön (2005) mukaan, opettajilla oli vaikeuksia tunnistaa, milloin tulee puuttua ja ohjata oppilas tutkimuksiin ja hoitoihin. Opettajat toivoivat konsultaatioluontoista apua, jonka jälkeen lasten ja nuorten ongelmiin perehtyneiden asiantuntijoiden toivottiin ottavan vastuuta oppilaille tarvittavan avun järjestämisestä (Pönkkö 2005, 56.) Opinnäytetyö pyrkii osaltaan vastaamaan tähän tarpeeseen.

1. VARHAISNUORUUDEN NORMATIIVINEN KEHITYS

Varhaisnuorella tarkoitetaan työssäni noin 10–13 vuotiaita lapsia eli 4-6 luokkalaisia. Kehityspsykologisesti ikäkausia 6-7 vuoden iästä noin 12-vuotiaaksi kutsutaan keskilapsuudeksi (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2006, 70). Nuoruudessa erotetaan eri vaiheita. Nuoruuden alkuna voidaan pitää varhaisnuoruutta, joka alkaa noin 11 vuoden iässä (Nurmi 2000, 257; Piaget & Inhelder 1977, 126; Vuorinen 1998, 202.) Jatkossa puhun lapsesta ja varhaisnuoresta tarkoittaen työn kohde-ryhmää 4-6 luokkalaiset.

Suurimmalla osalla ihmisistä kehitys etenee ilman suuria ja näkyviä ongelmia. Normaali kehitys tarkoittaa, että yksilö muuttuu useimmille tiettyssä iässä oleville tyypillisellä ja ennakoitavilla tavoilla (Poijula 2008, 30.) Poijulan (2008) mukaan terve kehitys sisältää ajatteluun, tunne-elämään ja käyttäytymiseen liittyvät tehtävät ja odotettujen sosiaalisten roolien onnistuneen täyttämisen (myös Vuorinen 1998, 211). Tällainen kehitys voi toteutua ympäristössä, jossa lapsesta pidetään riittävästi huolta (Poijula 2008, 30; Ruoppila 2000, 164.)

Keskilapsuuden aikana lapsi siirtyy kotipiiristä laajempiin sosiaalisiin konteksteihin, kuten esikouluun ja kouluun. Tämä vaikuttaa lapsen kehitykseen ja saa aikaan muutoksia käyttäytymisessä. Uuteen rooliin koululaisena ja oppijana heijastuu lapsen kyky suoriutua hänelle esitetyistä haasteista. Oppiminen ja sitä kautta itsearvostuksen kehittyminen ja sopeutuminen toimimaan ryhmässä ovat keskilapsuuden keskeisiä kehitystehtäviä (myös Vuorinen 1998, 187). Positiivisen käsityksen muodostuminen omasta osaamisesta ja selviytymisestä niin koulussa, kotona kuin laajenevassa toveripiirissä on keskeisessä asemassa lapsen kehityksen ja psyykkisen hyvinvoinnin kannalta. Myönteinen minäkäsitys sekä tavoitteellisuus ja toiveikkaus oppimisessa suojaavat lasta myöhemmiltä käyttäytymisongelmilta (Nurmi ym. 2006, 71; Lämsä 2009c, 37–38.)

Erik H. Eriksonin teorian mukaan ihminen kohtaa elämänsä aikana kahdeksan kehitysvaihetta, joiden aikana hän joutuu ratkaisemaan kehitystehtäviä. Eriksonin mukaan lapsen kehitystä ikävuosina 8-12 kuvaa ahkeruus vastakohtanaan alemmuudentunne. Vaihe saattaa osittain olla tulosta koulunkäynnin luomista mahdollisuuksista oppia tietoja ja

taitoja. Merkityksellisiä ovat hallinnan kokemukset, joita lapsi saa, kun hän kykenee ratkaisemaan tehtäviä ja oppimaan uutta. Mikäli tällaisia kokemuksia karttuu vähän, lapselle muodostuu vähitellen toiminnan halua lamauttava alemmuudentunne (Ruoppila 2000, 158–159.) Eriksonin (1982) mukaan kehitysvaiheen keskeisenä teemana on kysymys työkyvyn, aikaan saamisen ja toimeliaisuuden tunteesta suhteessa alemmuuden tunteeseen. Työn loppuunsaattaminen tarkkaavaisuuden ja ahkeruuden avulla antaa lapselle mielihyvän kokemuksia ja opettaa ponnistelemaan elämässä tavoitteiden saavuttamiseksi (Erikson 1982, 247–248.)

Erikson (1982) esittää, että kehitysvaiheessa vaarana on riittämättömyyden ja alemmuuden tunne. Mikäli lapsi menettää toivonsa voida hallita samoja taitoja kuin ikätoverinsa tai saada asema vertaissuhteissa, hänen minänsä rajat kärsivät, ja hän luopuu toivosta voida samaistua jo varhain toisiin. Monen lapsen kehitys katkeaa, kun kotielämä ei ehkä ole valmistanut häntä kouluelämään tai kun kouluelämä ei onnistu tukemaan lapsen kehitysvaihetta (Erikson 1982, 248.)

Jean Piaget loi ajattelun kehityksen nelivaiheisen teorian. Hänen mallissaan, noin seitsemän vuotiaasta 11 vuoteen on konkreettisten operaatioiden vaihe. Lapsi hallitsee monia loogista päättelyä vaativia ajattelutoimintoja erityisesti, kun ajattelun kohteet ovat esillä. Tässä vaiheessa minäkeskeisyys vähenee. Lapsi osaa osittain asettua toisen asemaan eli hänen empatiankykynsä kehittyy. Moraalisessa ajattelussa lapsi osaa harkita asioita teon tarkoituksen näkökulmasta (Ruoppila 2000, 159.)

Varhaisnuoruudessa eli noin 11 vuoden iästä alkaen lapsi vähitellen alkaa suuntaamaan ajatteluaan tulevaisuuteen. Piaget'n (1977) mukaan nuoruus on suurten ihanteiden ja teorianmuodostuksen alkamisen aikaa yhtä hyvin kuin todellisuuteen sopeutumisen aikaa. Välttämättömänä edellytyksenä prosessille on ajattelussa tapahtuva muutos konkreettisista ja sen hetkisistä havainnoista riippumattomien asiantilojen tasolle (Piaget ym. 1977, 126.)

Toisinaan lapselle syntyy ongelmia, joilla on taipumus kasautua (Nurmi ym. 2006, 10.) On tärkeää tuntea lapsen normaali psyykinen kehitys, hänen kehitykselliset tarpeensa ja ikätasoiset mahdollisuutensa ilmaista itseään. Vain tämä mahdollistaa häiriöiden varhaisen tunnistamisen ja hoidon (Broberg ym. 2005, 9; Vuorinen 1998, 211.) Ongelmiin

puuttuminen ennen murrosikää kannattaa ennen kuin pulmatilanteet ovat niin solmuisia, etteivät ne hetkessä avaudu (Kinnunen 2001, 8; Broberg ym. 2005, 15).

Nurmen ym. (2006) mukaan lapset, joille ei keskilapsuuden vuosina kehity myönteistä minäkäsitystä, ovat muita alttiimpia sisäänpäin suuntautuville tunne-elämän ongelmille kuten ahdistuneisuus, masentuneisuus ja eristäytyminen sekä ulospäin suuntautuvalla oireilulla kuten käytöshäiriöt, levottomuus ja aggressiivisuus (Nurmi ym. 2006, 71). Itsearvostuksen kehittyminen sekä oppiminen toimimaan yhteistyössä ikätovereiden kanssa vaikuttavat siihen millaisina lapsi pitää omia mahdollisuuksiaan saavuttaa asetetut tavoitteet myös pitkällä aikavälillä (Nurmi ym. 2006, 71; Lämsä 2009c, 38.) Fergussonin, Horwoodin & Ridderin (2005) mukaan korostuneet käytöshäiriöt ovat uhka lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Niiden pysyvyys ja toisaalta yhteydet aikuisiän erilaisiin elämänongelmiin, kuten koulutukseen ja työllistymiseen liittyviin vaikeuksiin (myös Vuorinen 1998, 187), epäsosiaaliseen käyttäytymiseen, mielenterveys- ja parisuhdeongelmiin sekä päihdeongelmiin, on osoitettu monissa pitkittäistutkimuksissa (Fergusson, Horwood & Ridder 2005, 842.)

Kehityksellisissä kriiseissä kriisin aiheuttaja sisältyy normaaliin kypsyemisprosessiin eikä ulkoiseen tapahtumaan. Normatiiviset muutokset ovat samankaltaisia ja esiintyvät eri yksilöiden elämänkaareissa samoina ikävaiheina. Kaikkiin kehitysvaiheisiin liittyy stressiä aiheuttavia tekijöitä ja mahdollisia ristiriitoja (Poijula 2008, 31; Turunen 2005, 94; Punamäki 2005, 184.) Kipeät kokemukset opettavat lasta tuntemaan itseään ja reagoititapojaan. Hän oppii tulemaan paremmin toimeen tunteittensa kanssa (Kinnunen 2001, 26.) Mikäli yksilö ei onnistu selviytymään stressiä aiheuttavista tekijöistä ja ratkaisemaan ristiriitoja, seurauksena on kehityksellinen kriisi eli tilanne, joka on lapselle ylivoimainen ja jonka vaatimaan muutokseen hän ei pysty sopeutumaan (Poijula 2008, 31–32; Turunen 2005, 94; Punamäki 2005, 184.) Aikuinen ei saa liiaksi tasoittaa lapsen tietä ja varjella häntä pettymyksiltä. Sen sijaan aikuisen tulee myötäelää lapsen eri vaiheissa ja tarvittaessa tukea ja ohjata lasta eteenpäin (Kinnunen 2001, 26.)

Broberg ym. (2005) esittävät varhaisten kokemusten vaikutusta myöhempään kehitykseen ns. rokotusanalogian muodossa. Elämän varhaisvaiheessa saatu pieni annos vaikeuksia aktivoi lapsen stressinhallintajärjestelmän mutta ei ylikuormita sitä, minkä ansiosta lapsen on myöhemmin elämässä helpompi selviytyä suuremmista vaikeuksista. Sitä

vastoin suuri, lapsen hallintakyvyn ylittävä määrä vaikeuksia varhain elämässä johtaa siihen, että lapsi selviytyy huomattavasti vähäisemmistäkin vaikeuksista myöhemmin elämässä (Broberg ym. 2005, 40; Vuori 2009, 249–250.) Poijulan (2007) mukaan lasten stressirokotuksia ovat riittävän hyvä vanhemmuus ja sosiaaliset taidot. Lasten auttamiseen sisältyy sosiaalisten taitojen vahvistaminen, parantava vanhemmuus ja aikuisuus, kommunikaatio, turvallisuuden tunteen vahvistaminen sekä kriisiauttaminen sanallisesta ensiavusta selviytymiskeinojen opettamiseen (Poijula 2007, 13.)

Kehityspsykologiassa vallitsee probabilistinen näkemys varhaisten kokemusten merkityksestä myöhemmälle kehitykselle. Brobergin ym. (2005) mukaan tämä tarkoittaa, että tietty tapahtuma tai tilanne lapsen elämässä, esimerkiksi varhaislapsuuden turvaton suhde vanhempaan, lisää psykopatologian kehittymisen todennäköisyyttä (riskiä). Mutta se kehittykö psyykinen häiriö todellisuudessa (eli toteutuuko riski) ja missä muodossa se kehittyy, riippuu lapsen sisäisistä tekijöistä (sekä synnynnäisistä että varhain hankituista), olosuhteiden vakavuudesta ja jatkuvuudesta sekä lapsen ympäristössä esiintyvien vaikeuttavien tai helpottavien tekijöiden esiintymisestä. Näin ratkaisevia eivät ole yksittäiset jaksot kuin kasvu ympäristön kokonaisvaikutus (Broberg ym. 2005, 39.)

Turusen (2005) mukaan keskilapsuutta elävää lasta on vielä suhteellisen helppo ohjailla ulkopuolelta, vaikka hän kokee jo erillisyttä ja käyttäytyy osin sen mukaan. Lapsi idealisoi vielä esimerkiksi vanhempansa ja monet muut vaikuttajahahmot ja luottaa varauksetta heidän arvostelukykyynsä. Turunen (2005) toteaa, että ideaalikuviin tarvitaan tukemaan lapsen omaa olemassaoloa, sillä lapsi alkaa osittain kohdistaa arvostelua myös itseensä. Tätä tukee häpeän tunteen ilmaantuminen kokemuksen osaksi. Kyse on ristiriitaisesta tasapainotilanteesta. Samalla kun erillisyyden tunne voimistuu, sen vastavoimana esiintyy sosiaalisesti sitova sielunilmiö: häpeä. Yksilö on entistä tietoisempi ympäristön häneen kohdistamista vaatimuksista. Vaatimukset ja häpeä liittyvät läheisesti toisiinsa (myös Vuokila-Oikkonen 2002, 51). Mikäli lapsi on kasvanut perheessä, jonka elämä on suhteellisen säännömukaista, hän omaksuu luonnostaan vallitsevan elämänmuodon ja sen lausumattomatkin vaatimukset. Hän reagoi niihin ja kokee häpeää, jos niistä poiketaan. Turusen (2005) mukaan häpeän tunne kehittyy luonnostaan kaiken aikaa, niin kuin monet muut tunteet. Sen esiintymistä muokkaavat keskeisesti ympäristön käyttäytymismuodot, asenteet ja reaktiot. Lapsen herkkää häpeää on kunnioitettava, koska se on yleensä merkki hyvästä kehityksestä. Siihen ei saa suhtautua pilkallisesti,

eikä sitä tule käyttää hyväksi (Turunen 2005, 96–99.)

Myös syyllisyydentunne on normaalia ja tervettä, sillä se viestittää, että jotain on vinossa. Syyllisyyden kokeminen on merkki siitä, että ihmisen omatunto toimii. Kinnusen (2001) mukaan, kun lapsi on tehnyt väärin, hänelle osoitetaan, että hän on tehnyt pahaa. Hänelle kerrotaan teon aiheuttamasta vahingosta tai kohteeksi joutuneen kärsimyksestä tai pahasta mielestä. Lasta autetaan syyllisyyden kohtaamisessa ja siitä vapautumista sovinnon ja anteeksisaamisen kautta. Jossain tilanteissa lapsi joutuu myös vastaamaan teoistaan ja hyvittämään aiheuttamansa pahan. Hän itse pitää sitä oikeudenmukaisena ja vapautuu syyllisyydestä kokiessaan tehneensä velvollisuutensa. Mikäli lapsen rikkomukset jätetään huomioimatta, hänessä jää syyllisyydentunne syntymättä. Hän ei mieti toimintansa seurauksia eikä kasva vastuuseen teoistaan. Hänen empatiankykynsä ei pääse kehittymään. Kyky asettua toisen tilanteeseen ja tuntea myötätuntoa ovat edellytyksenä syvällisemmän moraalin synnylle myöhemmin (Kinnunen 2001, 41–43.)

Kristillistä kasvatusta saaneella lapsella syyllisyys on kaksitasoinen. Hän tietää rikko-neensa toista ihmistä vastaan ja olevansa syyllinen myös Jumalan edessä. Hänen täytyy kokea saaneensa anteeksi ja vapautuneensa syyllisyydestä molemmilla tasoilla. Inhimillisellä tasolla anteeksiantamus on monesti sidottu sovittamiseen. Jumalan anteeksiantamus on ehdoton. Se on riippumaton ihmisen sovituksista ja hyvityksestä. Sitä merkitsee armo ja armahdus (Kinnunen 2001, 45–46.)

1.1 Uskonnollisuuden merkitys asennekasvattajana

Lapsella on oikeus kasvatukseen, joka auttaa häntä löytämään merkityksen elämässään ja tukee hänen kasvuaan omaksi itsekseen. Muhosen & Tirrin (2008) mukaan tämä edellyttää kasvatusta, joka perustuu selkeään käsitykseen hyvästä, mutta tarjoaa samalla mahdollisuuden tutustua eriäviin käsityksiin. Ihminen tarvitsee kertomuksen, johon hän voi peilata omaa elämäänsä ja löytää sille mielen ja merkityksen. Yksi tällainen kertomus on kristillinen kertomus maailman luomisesta, syntiinlankeemuksesta ja lunastuksesta. Vanhempien oikeus on kasvattaa lapsensa omien arvojensa ja uskomustensa mukaisesti, siis myös uskonnollisesti, mutta samalla heidän on annettava hänelle vapaus löytää itse oman elämänsä tarkoitus, joka voi perustua muuhun kuin uskontoon (Muhonen & Tirri

2008, 71–72.)

Verrattuna aikaisempien sukupolvien elämään, kristillinen kotikasvatus on vähentynyt. Vanteen (2008) mukaan tämä merkitsee sitä, että kun ennen koulunsa aloittavilla oppilailta oli yleisesti jonkinlainen kristillinen kotitausta, jota koulun opetuksella pyrittiin vahvistamaan, useat koulutulokkaat kohtaavat nyt koulussa ensi kertaa kristillisen näkökulman. Koulun kasvatuksen lähtökohtana on tukea vanhempien kasvatuseriaatteita. Tähän liittyy koulun uskontoon liittyvä kasvatus. Kasvatuskumppanuudessa koulu olettaa vanhempien kasvatuseriaatteiden olevan merkittävässä eettisissä kysymyksissä yleisesti hyväksytyjen arvojen mukaisia. Tällaisia ovat toisen ihmisen huomioon ottaminen, erilaisuuden suvaitseminen, rehellisyys ja lapsen koskemattomuus (Vanne 2008, 131–132.)

Sosiaalipsykologian käsite ”asenne” kuvaa ehkä kattavimmin uskon kokonaisvaltaista olemusta. Asenteesta erotellaan kolme ulottuvuutta: tiedollinen alue, tunne ja toiminta. Kaikki nämä ovat läsnä tasapainoisessa uskonnollisuudessa. Niitä voidaan tutkia ja kuvata ihmisen elämässä ja niihin voidaan vaikuttaa. Näiden ulkopuolelle jää vielä uskon hengellinen ulottuvuus, Jumalan olemus ja todellisuus, jota ei ole tieteen keinoin mitattavissa eikä tieteellisin termein kuvattavissa (Kinnunen 2001, 65.)

Kinnusen (2001) mukaan lapsen uskonnollisessa elämässä tapahtuu paljon keskilapsuudessa. Muutokset liittyvät osittain hänen muuhun psyykkiseen kehitykseensä. Ajattelun kehitys vaikuttaa uskonnolliseen ajatteluun. Kinnunen (2001) esittää, että tutkimusten mukaan keskilapsuuden kokemukset vaikuttavat ratkaisevasti siihen, saako lapsen usko muuttua omakohtaiseksi ja persoonalliseksi, vai jääkö se yhdeksi varhaislapsuuden turvallisuuden elementiksi. Lapsen uskonnollinen kehitys on sidoksissa hänen elinympäristöönsä (myös Helve 2002, 126). Lapsen uskon tukeminen tuossa iässä on haasteellinen tehtävä niille, joitten arvomaailmassa uskonto on tärkeä asia (Kinnunen 2001, 64–65.)

Lapsi ammentaa elämänviisautta siitä, kun aikuiset jakavat omaa elämäänsä ja arvojaan lapsen kanssa. Näin he saavat eväitä omien arvojen muodostumiseen (Mattila 2007, 54.) Minuuden rakentumisen peruskysymykset, kuka minä olen ja mihin kuulun, saavat vastauksensa kunkin aikakauden vallitsevista moraalisisista arvoista ja arvostuksista, jotka

ilmaisevat, mikä on arvokasta ja tärkeää. Näin ne antavat viitekehyksen yksilön identiteetin rakentumiselle ja yhteisöön kuulumiselle (Värri 2008, 405.) Henkisyys on ihmisessä arvottava olemuspuoli. Sen toimivuuden ansiosta ihmisestä tulee eettinen toimija, vastuullinen persoona (Rauhala 2009, 73.)

Juvakan (2000) tutkimuksessa nuorten toivon kasvua tukeviksi tekijöiksi nousivat henkilökohtaisesti tärkeiksi koetut arvot eli nuorten kuvaukset elämäkatsomuksesta, terveyden merkityksestä ja elämän merkitystä koskevat pohdinnat. Hengellisyys koettiin elämän merkityksen luojana ja kannattelevana voimana. Juvakan (2000) mukaan omaan itseensä liittyvä pohdinta tarkoittaa nuoren keskustelua itsensä kanssa erilaisista asioista ja oman henkilökohtaisen näkemyksen muodostamista todellisuudesta. Pohdinnassa on kyse sellaisen tulkinnan muodostamisesta asioille, jossa näkemys omasta itsestä säilyy myönteisenä. Toivon kasvua lisää ihmissuhteisiin läheisesti liittyvä luova toiminnallisuus, harrastukset ja kaikenlainen tekeminen joko yhdessä muiden kanssa tai yksin (Juvakka 2000, 88–92.)

Toimeliaisuus on keskilapsuutta elävän perusolotila. Siksi toiminnallisuuden on liityttävä lapsen uskoon voimakkaasti. Seurakuntien kerhot, tapahtumat ja leirit tarjoavat yhden kanavan toiminnan ja uskonnon yhdistämiseen. Koulun uskonnonopetus painottuu tietoon. Kinnusen (2001) mukaan toiminnallisuus voidaan liittää uskonnonopetukseen esimerkiksi lähimmäisen auttamisen muodossa. Hänen mukaansa lapsen keskeisiä perustarpeita ala-asteiässä ovat turvallisuuden, uusien kokemusten, kiitoksen ja tunnustuksen saamisen tarve sekä vastuullisuuden tarve. Toiminta, joka täyttää näitä lapsen tarpeita, tulee onnistumaan ja lapsi sitoutuu mielellään siihen vuosikausiksi. Lapsi ei tyydy pelkäksi vastaanottajaksi, vaan hän haluaa käyttää lahjojaan ja taipumuksiaan ja palvella niillä. Taitava ohjaaja osaa ottaa tämän huomioon (Kinnunen 2001, 68–69, 77.)

Kinnunen (2001) esittää, että kymmenen ikävuoden aikoihin lapsen uskonnollinen aktiivisuus vähenee. Perheen uskonnollinen tausta vaikuttaa huomattavasti lapsen uskonnolliseen aktiivisuuteen. Tässä iässä lapsen luottamus Jumalaan, Jumalan läheisyyden kokeminen ja rukoileminen vähenevät tasaisesti lapsen kasvaessa. Lapset tarvitsevat tosiasioita uskonsa tueksi. Kinnusen (2001) mukaan karttaan tutustuminen Raamatun kertomuksia luettaessa vahvistaa lapsessa käsitystä, että Raamattu perustuu historiallisiin tosiasioihin eikä ole vain jännittävä, mielikuvitusta kiehtova seikkailukertomus. Suunta

uskonnosta vieraantumiseen alkaa varhaisnuoruudessa (Kinnunen 2001, 68.)

Raamatun tarinoihin tutustumalla ja toiminnallisia menetelmiä hyödyntämällä voidaan lasten elämässä mahdollistaa konkreettisella tavalla Jumalan johdatus ja se, että usko niveltyy elämän arkeen. Ennen yläasteelle siirtymistä koulun uskonnonopetuksella sekä opettajan asenteella uskontoa kohtaan on merkitystä. Myönteisesti uskontoon suhtautuneen opettajien oppilaat ovat yläasteella usein avoimen kiinnostuneita uskonnosta ja suhtautuvat siihen ennakkoluulottomasti (Kinnunen 2001, 68–69, 71.) Myös uskonnollisella kotitaustalla on merkitystä varhaisnuoren myönteiselle asenteelle uskoa ja Jumalaa kohtaan (Kinnunen 2001, 71; Helve 2002, 126.)

Kinnusen (2001) mukaan suomalaisten lasten uskonnollisuustutkimukset, jotka koskevat pääosin luterilaisia, antavat pohdittavaa sekä haasteita kristillisestä kasvatuksesta huolta kantaville. Mitä vanhemmat voivat tehdä lastensa uskon tukemiseksi ja mitä haasteita on koulujen uskonnonopetuksella? Voisivatko seurakunnat lähteä samalla panoksella tavoittelemaan varhaisnuoria kuin päiväkerhoikäisiä? (Kinnunen 2001, 71.) Helveen (2002) mukaan elämänkatsomuksellisten aineiden opetuksessa olisi hyvä pohtia kaipaavatko lapset jotakin, jota he voisivat pitää pyhänä (Helve 2002, 144). Häiriötä muodostava tekijä voi liittyä siihen, ettei ihminen tavoita syvähenkisen kokemuksen vivahteita. Elämää ohjaavat arvot ovat tyhjänpäiväisiä hetken mielihohteiden ja itsekkäiden nautinnollisten lähitavoitteiden esiintymiä. Tällöin elämä saattaa tuntua tyhjältä, karulta, tympeältä ja arvottomalta elettäväksi (Rauhala 2009, 104.)

Suomalaiset, myös lapset, kokevat uskonnon yksityisasiana. Kinnusen (2001) mukaan yhteisöllinen elementti eikä uskosta käsin nouseva vastuullisuus lähimmäisistä ja ympäröivästä maailmasta tule tutkimuksissa esille juuri lainkaan. Lapset eivät puhu uskonnosta kotona eivätkä tovereiden keskuudessa. Seurakunnassa koettu yhteys tuntuu vieraalta. Ainoastaan niillä lapsilla, joiden vanhemmat elävät omakohtaista uskonelämää yhteydessä seurakuntaan, on myönteinen kuva seurakunnasta. Kinnunen (2001) esittää, että seurakunta voi tarjota yhden kiinnepohdan, johon lapsi tuntee kuuluvansa. Se edustaa pysyvyyttä ja jatkuvuutta ja sen myötä turvallisuutta. Seurakuntayhteys voi olla kodin ohella yksi peruspylväs lapsen elämässä ja identiteetin vahvistaja. Näin lapsi tuntee kuuluvansa hyväksyttynä jäsenenä johonkin suurempaan kokonaisuuteen. Nämä havainnot haastavat uskonnollisen opetuksen antajia tarkistamaan opetuksensa sisältöä

(Kinnunen 2001, 72–73.) sekä seurakunnan toimintatapojaan (Hiilamo 2009, 255–256; Rättyä 2009, 146).

Keskilapsuudessa valitaan elämälle suunta, jota toteutetaan murrosiässä. Kristinuskon antaa ihmiselle turvan pelottavienkin asioiden keskellä. Kinnusen (2001) mukaan se tarjoaa ihmiskuvan, josta varhaisnuori saa ainekset itsetunnon rakentamiseen, se tuo anteeksiannon mahdollisuuden syyllisyyskysymyksiin, korostaa vastuuta itsestä ja toisesta sekä opettaa arvokkaita eettisiä ja moraalisia periaatteita. Niiden varassa varhaisnuori voi kohdata murrosiän kriisit turvalliselta pohjalta. Mahdollisesti jokin harharetki tai harmeja tuova kokeilu jää tekemättä, jos elämän mielekkyyttä ja iloa ei tarvitse etsiä päämäärättömästi (Kinnunen 2001, 71–72.) Winter (2004) toteaa, että kaupungistuminen ja elämän maallistuminen ovat yhteydessä nuorten alkoholinkäytön lisääntymiseen. Tutkimusten mukaan uskonnollisuudella ja erityisesti perheen uskonnollisuudella on suuri vaikutus nuorten raittiina pysymiseen (Winter 2004, 61–62; Teinonen 2007, 35.)

Uskoa ei voi suoraan siirtää lapselle, sen syntyminen on aina Jumalan työ. Voimme kuitenkin olla luomassa mahdollisuuksia, jotta lapsi saa olla Jumalan työn ulottuvilla ja tehdä itse aikanaan elämänsä perusarvoja koskevat ratkaisunsa. Vanhemman tehtävä esirukoilijana ei silti lopu koskaan (Kinnunen 2001, 77.)

2. VARHAISNUOREN ELÄMÄ

2.1 Varhaisnuoren elämään vaikuttavia tekijöitä

Pulkinen (2002) esittää, että lapsen elämään vaikuttavia tekijöitä voidaan ryhmitellä vaikutuksiltaan myönteisiin tai kielteisiin vaikutuksiin. Riskitekijät suuntaavat lapsen kehitystä kielteiseen suuntaan. Riskitekijöitä voivat olla kiusatuksi tuleminen, vanhemman menetys avioeron tai kuoleman seurauksena, perheväkivalta ja lapsen laiminlyönti, tai lapsen heikko tarkkaavaisuus- ja keskittymiskyky. Riskitekijöiden ohella puhutaan haavoittuvuudesta, joka tarkoittaa alttiutta kielteisille vaikutuksille olosuhteissa, joissa riskit ovat muutoinkin suuret. Huumeiden tarjoajan kohtaaminen voi altistaa nuoren

huumeiden kokeiluun todennäköisemmin silloin, jos väkivaltaisessa perheessä elävä nuori on paennut kadulle kodin ristiriitoja, kuin jos kotiolot ovat tasapainoiset. Vaikeissa oloissa elävä lapsi on siten haavoittuvaisempi kuin muut. Pulkkinen (2002) viittaa Tiet ym. (1998) tutkimukseen jossa todetaan, että riskitekijällä on yleinen kielteinen vaikutus lopputulokseen. Haavoittuvuustekijällä taas on vähän vaikutusta silloin, kun riski on vähäinen, mutta paljon vaikutusta silloin, kun riski on suuri. Tähän voi perustua se, että väkivaltainen viihde ei yleisellä tasolla vaikuta paljon lapsen käyttäytymiseen, mutta riskiryhmissä se opettaa uusia väkivallan muotoja (Pulkkinen 2002, 15.)

Jotkut lapset näyttävät selviytyvän hyvin elämässä monenlaisista riskitekijöistä huolimatta. Tällaisia lapsia nimitetään selviytymiskykyisiksi. Pulkkinen (2002) esittää, että selviytymistä tutkittaessa on löydetty suojaavia tekijöitä, jotka tukevat myönteistä kehitystä riskeistä huolimatta. Esimerkiksi isovanhemman huolenpito voi suojata lasta, jonka kotiolot ovat hyvin vaikeat, mutta hyvissä kotiooloissa sillä ei ole samanlaista merkitystä. Voimavaratekijöitä voi olla lapsessa itsessään, esimerkiksi erikoislahjakuus, joka auttaa lasta selviytymään elämässä, sisältyypä siihen riskitekijöitä tai ei (Pulkkinen 2002, 16.) Suojaavana tekijänä pidetään toivoa sekä läheisiä ihmisiä, jotka ylläpitävät ja vahvistavat toivoa ja tulevaisuudenuskkoa lapsen elämässä (Lämsä & Kiviniemi 2009, 223; Mattila 2010, 22). Mattilan (2010) mukaan tuessa, joka tuottaa lapselle mahdollisuuksia, on itsetunnon vahvistamisen rinnalla keskeistä toivoa antava asenne. Kaikenlainen luokittelu, määrittely ja merkeistä ennustaminen jähmettävät ja luovat toivottomuutta. Sen sijaan rohkaisu ja totuudellinen hyväksyntä tuottavat mahdollisuuksia ja turvaa sekä elämänrohkeutta. Totuudellinen hyväksyntä on Mattilan (2010) mukaan sitä, että se mikä on haavoittunutta ja elämää vahingoittavaa, nimetään ja läpikäydään, mutta samaan aikaan ihmistä katsotaan hyväksyvästi ja uskotaan mahdollisuuksiin ja uuden yrityksen oikeutukseen (Mattila 2010, 22.)

Suojaavilla tekijöillä voi olla suuri arvo lapsen kehityksen kannalta, mutta niiden merkitystä ei pidä yliarvioida. Pulkkinen (2002) viittaa Englen, Castlen ja Menonin (1996) tutkimukseen, jossa huomiota kiinnitettiin siihen, että vaikka lapsi näytti selviytyvän riskeistä, hänen kuormittumisensa voi ilmetä piilevämmiin, esimerkiksi depressiona. Riskitekijät voivat aiheuttaa seurauksia, jotka eivät ole välittömästi havaittavissa (Pulkkinen 2002, 16.) Keltikangas-Järvisen (2009) mukaan osa lapsista on temperamentiltaan muita haavoittuvampia. Temperamenttiin liittyvät toimintatavat, kuten kielteinen mieli-

ala, vähäinen sopeutuvuus, ujous ja impulssiherkkyys sekä niihin usein liittyvät riippuvuus muiden kiitoksesta ja herkkyys muiden kritiikille lisäävät lapsen haavoittuvuutta (Keltikangas-Järvinen 2009, 50.)

Suomalaisessa kulttuurissa myönteisen palautteen antaminen arkielämässä on harvinaista. Yleensä palaute on kielteistä tai arvioivaa. Kinnusen (2001) mukaan kaikenlaisen palautteen saaminen on edellytys itsetuntemuksen syntymiselle. Lapsi saa itseluottamusta ja oppii hyväksymään itsensä, kun hänen toivottu käyttäytymisensä huomioidaan myönteisesti. Palaute kertoo lapselle, millainen on suotavaa ja toivottavaa käyttäytymistä ja milloin hän toimii oikein. Myönteinen palaute synnyttää myönteisiä tunteita ja parantaa oppimistuloksia. Hyvässä tunneilmapiirissä lapsessa syntyy halu oppia toimimaan odotusten mukaisesti. Tätä oppimispsykologian tietoa kannattaa käyttää, kun lapsia ohjataan myös kodissa (Kinnunen 2001, 99.) Lämsän (2009) mukaan lapsen saama palaute vaikuttaa siihen, millaiseksi hänen käsityksensä itsestä oppijana muodostuu. Annetun palautteen tulee pitää yllä lapsen toivoa sekä uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiinsa (Lämsä 2009c, 41–42.)

Syynä niukkaan palautteen antamiseen saattaa olla se, että kehumisen ja tunnustuksen antamisen käsitteet sekoitetaan toisiinsa. Kehumisessa tunnustus kohdistetaan lapsen persoonaan eikä siihen mitä hän on tehnyt. Sekä myönteisessä että kielteisessä palautteessa periaatteena on antaa palautetta käyttäytymisestä ja toiminnasta, ei persoonasta. Palaute annetaan käyttäytymisestä, jota voidaan muuttaa, ei esimerkiksi luonteenpiirteistä (Kinnunen 2001, 100–101.)

Feldt & Mäkikangas (2009) toteavat, että monet elämän vastoinkäymiset ovat sellaisia, ettei ongelma- ja tunnesuuntautuneiden selviytymiskeinojen käyttö tuota myönteistä lopputulosta. Elämän suuret muutostilanteet ja traumaattiset kokemukset asettavat ihmisen selviytymiskeinot koetteelle (Feldt & Mäkikangas 2009, 96.) Folkmanin (2008) merkityskeskeiset selviytymiskeinot (engl. meaning-focused coping) korostavat myönteisten tunteiden merkitystä stressiprosessissa. Vaikeilla elämäntilanteilla ja niiden käsittelyllä voi olla kasvattava merkitys ihmisen elämässä. Sanonnat ”se mikä ei tapa, vahvistaa” ja ”ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin” sisältävät tämän tieteellisesti melko tuoreen käsitteen ydinajatuksen (Feldt & Mäkikangas 2009, 96, 98.) Erityisesti nuoret henkilöt kiinnittävät huomiota etujen ja myönteisten asioiden löytämiseen vaikeistakin

elämäntilanteista (Helgeson, Reynolds & Tomich 2006, 812), joten lapset hyötyvät merkityskeskeisten selviytymiskeinojen vahvistamisesta.

2.2 Varhaisnuori ja perhe-elämä

Suomessa on tapahtunut viimeisen reilun 40 vuoden aikana raju rakennemuutos agraariyhteiskunnasta informaatio- ja tietoliikenneyhteiskunnaksi. Yhteiskunnan muutosten myötä vallitsevaksi perhetyypiksi on muotoutunut moderni pienperhe, johon kuuluvat isä, äiti ja heidän lapsensa. Useimmissa perheissä molemmat vanhemmat käyvät kodin ulkopuolella palkkatyössä. Pienet lapset ovat päivähoidossa ja kouluikäiset lapset ja nuoret koulussa. Tämän lisäksi perheenjäsenillä on omia kodin ulkopuolisia harrastuksia (Lämsä 2009b, 22.) Kärjistetyimmillään koti on kuin huoltoasema, jossa perheenjäsenet käyvät vaihtamassa vaatteita ja tankkaamassa itsensä, ennen kuin he rientävät taas omiin menoihinsa (Lämsä 2009b, 22; Keränen ym. 2001, 61.)

Huhtasen (2007) mukaan perheiden hyvinvointia varjostavat monet tekijät. Kiire, urakehitys, suoriutumisen paineet, tehokkuus ja epävakaat ihmissuhteet haastavat vanhemmuutta. Nämä tekijät seuraavat oppilaiden mukana kouluun. Vanhempien tukiverkostojen puute (myös Rättyä 2009, 70) näkyy lisääntyneenä asiantuntijapalveluiden tarpeena (myös Hämäläinen 2006, 43). Koulun piiriin on tullut uusia tukimuotoja kuten aamu- ja iltapäivätoiminta, kokonaiskoulupäivä, helpottamaan perheiden arjen sujumista. Lasten aikuisen tarve ei tule kuitenkaan tyydytetyksi, koska kasvattajia on liian vähän suhteessa lapsiryhmiin ja koulujen ryhmäkokoihin. Sosiaalinen vuorovaikutus on muuttunut epäsuoraksi ja teknologisesti välittyneeksi. Sosiaalisten verkostojen oheneminen vähentää perheiden edellytyksiä toimia kasvattajina (Huhtanen 2007, 13–14.) Stressaantuneiden lasten vanhemmat ovat yleensä itse stressaantuneita. Osa vanhempien stressistä siirtyy lapsiin. Mikäli vanhemmilla on oma kriisi tai jos he ovat täyttäneet lapsen päivän toiminnoilla oman suorituskeskeisyytensä vuoksi, vanhempien on aika pysähtyä arvioimaan tilannetta ja tehdä muutoksia omaan ja lapsen elämään. Aikuisten muuttuminen vaikuttaa lapseen (Pojjula 2007, 27.)

Kinnusen (2001) mukaan lapsen itsetunnon perustana on kokemus, että hänestä välitetään. Yhteiset harrastukset, yhteinen tekeminen ja keskusteluhetket vanhempien kanssa

ilmaisevat lapselle, että aikuinen on mielellään hänen kanssaan ja että hän on aikuisen ajan arvoinen (Kinnunen 2001, 32–33.) Vanhempien osoittama kiinnostus lasta kohtaan saa lapsen kertomaan mielellään heille tekemisistään (Pulkkinen 2009, 336). Keskilapsuudessa muotoutunut myönteinen minäkuva ja hyvä itsetunto antavat lapselle hyvät eväät murrosiässä muodostaa minäkuvaansa uudelleen ja opetella tekemään elämän valintoja (Kinnunen 2001, 32–33.)

Pulkkinen (2002) esittää, että lapsilähtöinen kasvatus edistää lapsen kasvamista yhteiskuntaan sopeutuvaksi ja on merkittävä voimavaratekijä lapsen elämässä. Lapsilähtöisen kasvatuksen perustana on vanhempien hyvä keskinäinen suhde, lapsen hyvä suhde isään ja äidin huolehtivainen suhtautuminen lapseen. Huolenpito sisältää emotionaalisen tuen antamisen, lapsen toimintojen valvonnan sekä tarpeellisten rajojen asettamisen. Sitä vastoin aikuisen tarpeista ja mielialoista ohjautuva aikuiskeskkeinen kasvatus on riskitekijä lapsen yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta. Se sisältää lapsen näkökulman vähäistä huomioonottoa ja vuorovaikutusta lapsen kanssa, mielivaltaa, epäoikeudenmukaisuutta ja välinpitämättömyyttä lapsen asioista (Pulkkinen 2002, 17). Lapsilähtöisen kasvatuksen ja hyvän kotihoidon yhteyksistä myöhempään aikuisiän elämänhallinnan tunteeseen on näyttöä (Feldt ym. 2009, 103). Luottamukselliset ja turvalliset ihmissuhteet sekä erilaiset onnistumisen kokemukset keskeisillä elämänaalueilla auttavat saavuttamaan optimistisuutta ja elämänhallinnan tunnetta, joiden on todettu olevan yhteydessä ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin (Feldt ym. 2009, 105).

Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisemassa Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportissa ollaan huolestuneita siitä, että lapset ovat pitkiä aikoja yksin kotona ja heiltä puuttuu turvallinen, kuunteleva aikuinen (myös Rättyä 2009, 70) (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2007). Vanhemmuuden sanotaan olevan hukassa. Yhä useampi vanhempi on uupunut ja masentunut, avioerot ovat yleisiä ja lapsella on vaihtuvia aikuisia (uusperheet) (Poijula 2007, 148; Keränen, Rönkä & Stiller 2001, 58.) Yleistyneitä avioeroja voidaan pitää kehityksellisenä riskitekijänä lapselle. Yksinhuoltajan voimavarat eivät aina riitä lapsen tukemiseen taloudellisten huolien ja erilaisten käytännön asioiden hoitamisen ohella (Lämsä 2009b, 28.)

Toisaalta suuressa osassa perheistä vanhemmuus on aiempaa vahvempaa. Monet vanhemmat kokevat vanhemmuuden avartavaksi ja antoisaksi rooliksi ja kasvun paikaksi.

Isät osallistuvat aiempaa enemmän lasten kasvatukseen. Kasvatuskulttuuri on muuttunut keskustelevammaksi. Lasten kanssa keskustellaan enemmän ja heille annetaan sanansijaa heitä itseään koskevissa asioissa (Kivijärvi, Rönkä & Hyväluoma 2009, 54; Rönkä, Malinen, Sevón, Kinnunen, Poikonen & Lämsä 2009, 275.)

Nykyään tyypillistä on ylihuolehtiva kasvatusta. Siinä vanhemmat pyrkivät tietoisesti välttämään autoritaarisen ja vapaan kasvatuksen virheet. Lasta ei alisteta kuten autoritaarisessa kasvatuksessa eikä häneen suhtauduta välinpitämättömästi kuten vapaassa kasvatuksessa. Lapsi saa olla koko perheen elämän keskipisteenä. Vaikka ylihuolehtivassa perheessä ajatellaan lapsen parasta, kasvatustapa koituu lapsen vahingoksi. Lapsi menettää luonnollisia oppimisen ja kasvun mahdollisuuksia. Tunteenilmaisuja rajoittavassa ilmapiirissä hän joutuu patoamaan sisälleen tunteitaan ja toiveitaan. Ennen pitkää hän saattaa oirehtia psykosomaattisesti (Kinnunen 2001, 86–87.)

Pulkkinen (2002) esittää, että alttiutta kavereiden vaikutuksille voivat lisätä yksinäiset iltapäivät. Tutkimuksissa on osoitettu, että yli 10 tunnin oleskelu viikossa ilman aikuisten valvontaa lisää ongelmakäyttäytymisen, kuten alkoholin ja tupakan käytön ja heikon koulumenestyksen riskiä. Yksinolo ohentaa lasten emotionaalisia siteitä vanhempiin. Lapset itsenäistyvät vanhemmistaan varhain, mikä heikentää vanhempien mahdollisuuksia vaikuttaa lapsiinsa. Kun vanhemmat havahtuvat lapsen ongelmien edessä, ei heillä enää ole otetta lapsiinsa, mikäli emotionaaliset siteet ovat heikkoja (Pulkkinen 2002, 24.)

2.3 Kavereiden vaikutus varhaisnuoren kehitykseen

Yleisesti esitetään, että perheen ja koulun lisäksi lasten kaveripiirillä on suuri vaikutus lasten kehitykseen. Siksi monet vanhemmat ovat huolestuneita lastensa kaverivalinnoista (Pulkkinen 2002, 24.) Collins ym. (2000) ovat huomauttaneet, että havaittu samanlaisuus nuorten ja heidän ystäviensä välillä johtuu usein ihmisten pyrkimyksistä valita samanlaisia ystäviä. On todennäköisempää, että epäsosiaalinen lapsi etsii epäsosiaalisia kaverireita kuin että epäsosiaalinen kaveriseura vaikuttaa kielteisesti hyvin käyttäytyvään lapseen. Lisäksi kaverivaikutukset ovat kestoaltaan vähäisempiä kuin kodin vaikutukset. Kaverivaikutukset ulottuvat jokapäiväiseen käyttäytymiseen, kun taas vanhempien vai-

kutukset ovat pitkäkestoisia (Collins, Maccoby, Steinberg, Hetherington & Bornstein 2000; Pulkkinen 2002, 24.)

DeBaryshe, Patterson & Capaldi (1993) ovat esittäneet, että tapahtumien ketju, jossa nuoret etsiytyvät epäsosiaalisiin toveriryhmiin, alkaa usein kotoa varhaisemmassa kehitysvaiheessa. (Pulkkinen 2002, 24). Lapsen herkkyys kavereiden vaikutuksille riippuu vanhempien ja lasten välisen suhteen laadusta. Lapsilähtöinen kasvatus tukee tätä suhdetta. Vanhemmat voivat vaikuttaa lastensa kavereiden valintaan muun muassa rohkaisemalla tietynlaisiin harrastuksiin. (Pulkkinen 2002, 24.) Ikätovereihin kohdistuva tarvitsevuus saa voimaa siitä, että nuori käyttää heitä irtautuessaan vanhempien maagisesta vaikutuspiiristä. Vanhemmat ovat varhaisnuorelle vielä korvaamattomia tunnekohteita (Vuorinen 1998, 207.)

2.4 Traumaattisen kriisin ilmeneminen varhaisnuorella

Pojulan (2008) mukaan traumaattinen kriisi määritellään tilanteeksi, jossa yksilö kohtaa ulkoisen tapahtuman, joka uhkaa hänen fyysistä olemassaoloaan, sosiaalista identiteettiään ja turvallisuuttaan. Traumaattisen kriisin aiheuttaa ulkoinen tapahtuma kuten väkivallanteko tai vakavan sairauden diagnoosi. Kriisi alkaa yhtäkkiä ja ennakoimattomissa tahansa yksilön elämänvaiheessa. Se on tapahtuma tai tilanne, jonka yksilö havaitsee tai kokee kestävämmäksi vaikeudeksi ja joka ylittää henkilön nykyiset voimavarat ja selviytymiskeinot. Traumaattisessa kriisissä yksilö on kykenemätön selviytymään tavanomaisia ongelmanratkaisumenetelmiä käyttäen ja joko myönteinen tai kielteinen lopputulos on mahdollinen (Pojula 2008, 32–33; Punamäki 2005, 184; Aalto-Setälä 2006, 192.)

Pojula (2008) esittää, että lapsen traumaattisesta kriisistä on kyse silloin, kun ongelmat ovat liian vaikeita kestettäväksi ja lapsi reagoi niihin ahdistumalla, tulemalla surulliseksi tai ärtyisäksi. Ajatukset juuttuvat hautomaan tapahtunutta ja on vaikea uskoa, että tapahtunut on totta. Jonkin ajan kuluttua lapsi saattaa voida paremmin, mutta hän miettii yhä mitä tapahtui. Erilaiset ruumiilliset oireet ovat tyypillisiä, samoin ahdistuneisuus. Masennusoireet, mielialan muutokset, ärsyyntymisherkkyys, häpeän ja syyllisyyden tunteet tai toisten syyllistäminen, muutokset ruokahalussa sekä univaikeudet ovat taval-

lisia. Joidenkin viikkojen kuluttua lapsi sopeutuu tilanteeseen ja voi olla kuten tavallisesti, vaikkei hyväksykään, että tapahtuneen piti sattua juuri hänelle. Aika antaa etäisyyttä tapahtuneeseen (Poijula 2008, 36.) Aalto-Setälä (2006) toteaa, että tämä vaihe voidaan käsittää varsinaisen surutyön vaiheeksi, jolloin trauman kokenut käy mielessään läpi tapahtunutta sekä tunteiden että tapahtuneiden tosiseikkojen tasoilla ja alkaa muodostaa uudenlaista kuvaa elämästään. Mikäli näin ei käy, vaan toipuminen jumittuu, kriisikokemus voi kehittyä psyykkiseksi häiriöksi, traumaperäiseksi stressireaktioksi. Tällöin tarvitaan ulkopuolista ammattiapua tilanteen korjaamiseksi (Aalto-Setälä 2006, 195–196.) Myöhemmin tapahtumat jäävät muistoksi - joksikin joka yhä sattuu, kun sitä ajattelee, mutta ehkä lopulta joksikin, joka auttaa kohtaamaan elämän uudella tavalla, mahdollisesti lisääntyneiden psyykkisten voimavarojen turvin (Aalto-Setälä 2006, 196.) Lapsen on tärkeää tietää, että kriisillä on alku, keskikohta ja loppu (Poijula 2008, 36).

Traumaattiset tapahtumat tuottavat tietoa, joka ei sovi yksilön sisäiseen ajattelumalliin. Tämä aiheuttaa stressiä ja tarpeen uudistaa ajattelumallia uuteen kokemukseen sopivaksi. Traumaattisen tilanteen alkuperäiset aistimukset ja niihin liittyvät ajatukset sekä tunne- ja fysiologiset reaktiot ovat pelkoverkostossa muistiin tallentuneina. Trauman uudelleen eläminen mielikuvissa edistää tottumista. Riittävän pitkäkestoinen altistaminen tarkoittaa trauman käsittelemistä niin kauan, että lapsi ehtii tottua trauman ajattelemiseen ja siitä puhumisen herättämiin pelkoreaktioihin niin, että ne lievittyvät ja lapsi oppii, että nykyisyydessä hän on turvassa (Poijula 2008, 37.)

2.5 Näkökohtia varhaisnuoren terveyden edistämiseen

Yhteiskunnallisena arvotekijänä painotetaan sairauksien ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyä (Mattila 2010, 14) ja kaikkinaista terveyden edistämistä. Terveyden edistämässä osa on terveystasvatusta ja – valistusta. Lapset luovat vielä monella tavalla elämänmuotoaan, joten heihin vaikuttamisella vaikutetaan perustuksiin. Muuttamalla asioiden kulkua saadaan vaikuttavuutta aikaan. Mattilan (2010) mukaan resurssien suuntaaminen ennaltaehkäisyyn ja sen perusteleminen päättäjille on haastavaa, koska ehkäisevän työn ja sen tarpeellisuuden paradoksi on siinä, että ehkäisevä työ on onnistunut, mikäli ongelmia ei ilmene (Mattila 2010, 16.) Lasta lähellä olevien pitää rohkeammin ymmärtää ja luottaa siihen, että perheet tarvitsevat monenlaista tukea ja vah-

vistusta elämässään (myös Rättyä 2009, 70) Ehkäisevä työ täytyy suunnata lasten ja nuorten turvattomuutta vähentäviin ja lapsen nähdäksi tulemisen tarpeeseen vastaaviin työmuotoihin (Mattila 2010, 16.)

Terveyden edistämiseen kuuluu terveyden ylläpitäminen ja sairauksien ehkäisy, hoito ja kuntoutus. Hahon (2006) mukaan moraaliset taidot kuten rakkaus, palvelu, ymmärtäminen, sosiaalisuus, toisen huomioiminen ja toivon ylläpitäminen tulee liittyä hoitamiseen. Teknologian voimakas leviäminen, kustannustehokkuuden ja säästämisen vaatimukset sekä professionaalisuuden painottaminen ovat vahvasti esillä niin käytännössä kuin tutkimuksessa. Haho (2006) kysyykin, tapahtuuko tämä hoitotyön perustehtävän, hoitamisen ja auttamisen kustannuksella? Toiminnan lähtökohtana tulee olla potilaan/autettavan huolenpidon ja avun tarve sekä hänen parhaansa saavuttaminen, ihmisen itsensä vuoksi (Haho 2006, 133–135.)

Rauhalan (1993) mukaan häiriöiden lääketieteellistäminen ja tautiajattelu passivoivat omaisten, läheisten ja lasta lähellä olevien merkityksen auttamistyössä. Mikäli ”tauti” ymmärretään epäsuotuisana kokemuksena, johon monet tekijät vaikuttavat, ymmärrämme, kuinka jokainen olemme omalla tärkeällä tavalla vaikuttamassa siihen, mitä ja miten lähimmäisemme kokevat. Tämän tajuaminen laajentaa auttamistyön monivivahteiseksi, jossa meillä kaikilla on oma tärkeä tehtävämme. Asianomaiselle itselleen on myös huojentavaa kuulla, että hänen kokemuksensa on eri tekijöiden vaikutuksesta niin negatiivista kuin se on. Yksilön aktivoiminen tilanteen korjaamiseen voi olla helpompaa, mikäli hänelle tehdään selväksi, että ihmisen kokemistapaa voidaan kehittää suotuisammaksi ja siinä hän itse on avainasemassa (Rauhala 1993, 156–157.)

Useissa tutkimuksissa on tullut esiin omaisten ja läheisten sosiaalisen tuen merkitys ihmisen terveydelle ja selviytymiselle vaikeissa elämäntilanteissa (Asikainen 1999, 115; Rättyä 2009, 86, Kiviniemi 2009, 116; Lämsä 2009a, 206). Terveyden edistämisen keskeiseksi haasteeksi onkin tunnistettu ihmisten lähiyhteisöt (Pietilä 1998, 115; Laitinen 2008, 261; Rättyä 2009, 94; Broberg ym. 2005, 360) Lapsen tärkein ympäristö on perhe ja erityisesti vanhemmat. Kiintymyssuhdeteorian luoja, lastenpsykiatri ja psykoanalytikko John Bowlbyn (1951) sanoin ”yhteiskunnan, joka arvostaa lapsiaan, on pidettävä huolta lasten vanhemmista” (Broberg ym. 2005, 360). Jotta ehkäisevä työ ja terveyden edistäminen onnistuvat, epäkohtiin lapsen ja perheen elämässä on puututtava rohkeasti ja

varhain (Mattila 2010, 16).

Tulevaisuuden uhkakuvina nähdään yhteiskunnan jakaantumisen syveneminen, epävarmuuden, pahan olon ja anarkian lisääntyminen yhteiskunnassa. Väestössä erilaiset ongelmat ja sairaudet lisääntyvät ja pahenevat. Apua tarvitsevien määrä tulee lisääntymään tulevaisuudessa, mutta resurssien lisääntyminen ei ole välttämättä todennäköistä. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveydenhuollossa terveyden edistäminen ja ennalta ehkäisy korostuvat (Metsämuuronen 2000, 83–95.) Näin yhteiskunnan ennalta ehkäisevillä ja terveyttä edistävillä toimilla, jotka parantavat kaikkien lasten ja heidän vanhempiensa elinoloja, on hyvin suuri merkitys (Broberg ym. 2005, 359; Hiilamo ym. 2009, 32).

Mattila (2010) toteaa, että huollon tarvetta ehkäisevä työ on kansantaloudellisesti kannattavaa. Elämäntilanteet, joissa huollon tarve ilmenee, tuottavat yksilölle itselleen sekä läheisille huomattavaa ja pitkään jatkuvaa kärsimystä. Tukemalla lasta ja perhettä riittävän ajoissa voidaan välttää ajautumista ääritilanteisiin (Mattila 2010, 17–18.)

3. VARHAISNUORI KOULUSSA

Pulkkinen (2002) esittää, että kodin, koulun ja yksityisen elämänpiirin tiivis vuorovaikutus tukee lapsen kehitystä. Suotuisassa tapauksessa niihin kaikkiin sisältyy voimavaroitekiä, kuten lapsilähtöinen kasvatus ja hyvä huolenpito kotona, sosioemotionaalista kehitystä tukeva opettaja ja kasvatusasioissa ryhdikäs rehtori koulussa sekä rakentavaan ajankäyttöön suuntaavat kaverit ja harrastukset. Sukulaiset, opettajat, luokkatovereiden vanhemmat, harrastusten ohjaajat ja naapurit voivat tukea vaikeuksissa elävää lasta avaamalla tälle uusia näköaloja omalla huolenpidolla lapsesta (Pulkkinen 2002, 26.)

Lasten koulusuhteen muotoutumisen kannalta on olennaista, miten ja missä määrin lapset kokevat pystyvänsä vastaamaan itseensä koulussa kohdistuviin odotuksiin. Lapsen muilta saama palaute on sekä varhaisina kouluvuosina että myöhemmin hänen opiske-luaikanaan kuin peili, jonka avulla hän arvioi omaa onnistumistaan asetettujen tavoitteiden saavuttamisessa. Arvioinnin kohteena ei ole vain tietty opintosuoritus vaan myös

tulevat opiskelu- ja toimintamahdollisuudet. Lasten kasvua tukeva ja kehityssuuntautunut palaute pitää yllä lapsen toivoa sekä uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiinsa (Lämsä 2009c, 36–43.)

1990-luvulla tapahtunut yhteiskunnallinen murros on tehnyt koulutyön toteuttamisesta entistä haasteellisempaa. Nivalan (2006) mukaan lasten ja nuorten ongelmat ovat vaikeutuneet, ja niiden määrä on lisääntynyt. Moni oppilas jää vaikeuksissaan koulun tuen varaan, sillä erityispalveluissa hoitopaikkoja ei riitä kaikille tarvitseville. Koulu lasten ja nuorten päivittäisenä toimintaympäristönä onkin keskeinen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten häiriöiden havaintaja, ja eri alojen ammattilaisten työskentely-ympäristönä koulu tarjoaa kohtuullisen hyvät mahdollisuudet häiriöiden korjaamiseen ja lasten ja nuorten kehityksen tukemiseen. Resurssien väheneminen samaan aikaan ongelmien lisääntymisen kanssa on huomattavasti heikentänyt oppilashuollon mahdollisuuksia hoitaa tätä tehtävää. Erityisesti koulukuraattorin ja – psykologin palveluiden tarve on lisääntynyt, mutta niiden saatavuus on riittämätöntä (Nivala 2006, 124–125.)

Lämsä (2009) esittää, että kilpailuyhteiskunnalle tyypillinen elämän yksilöllistyminen ja valintoihin liittyvä epävarmuus tuottavat stressiä jopa alakouluikäisille lapsille. Osa alakouluikäisistä lapsista pelkää, että heidän koulussa tekemänsä valinnat ja heidän koulumenestyksensä voivat vaikuttaa siihen, mitä mahdollisuuksia heillä on tulevaisuudessa. Ennen koulutusta ja ammatinvalintaa saattoi verrata junaan, jonka reitti oli selvä ja päämäärä ennustettavissa. Lämsän (2009) mukaan myöhäismodernissa riskiyhteiskunnassa yksilö on usein samanaikaisesti oman elämäkertansa käsikirjoittaja, ohjaaja ja sen pääosan esittäjä, toisin sanoen yksin vastuussa omasta elämästään. Muutosten pyörteissä vastuun jakautuminen lapsesta ei ole ongelma niin kauan kuin kaikki menee kuten pitääkin: lapsi sukuloi perheessä, päivähoitossa, koulussa ja vapaa-ajan harrastuksissa ja saa niistä eväitä omaan kasvuunsa. Ongelmalliseksi tilanne muotoutuu silloin, kun kasvu ei etene ongelmitta eikä kukaan ota kokonaisvastuuta lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta, ainakaan ennen kuin on pakko (Lämsä 2009b, 25–27.)

Lähimenneisyydessä on traagisia tapahtumia kuten Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat. Uusikylän (2006) mukaan yhteistä ulkomailla sattuneille koululaisten tekemille järjetömille koulumurhille on ollut se, että koulutappajat ovat tunteneet, ettei ole yhtään aikuista, joka hyväksyisi heidät, antaisi turvaa ja rakkautta (Uusikylä 2006, 45.) Tärkeää

hyväksyvälle ja yhteenkuuluvuuden tunnetta lisäävälle ilmapiirille koulussa on huolenpito toisista, se, että kaikista välitetään (Uusikylä 2006, 50; Nivala 2006, 142). Oppilaan viihtymiseen koulussa vaikuttavat niin opettajan ja oppilaan välinen keskinäinen suhde, koulun ilmapiiri kuin työyhteisön keskinäiset välit sekä johtajuus koulussa. Tärkeää on muuttaa tukahduttavat ja syrjivät toimintatavat lasten etua palveleviksi. Koulun tulee palvella sekä yhteistä etua että jokaisen yksilön oikeuksia (Kurki 2006, 96.)

3.1 Toimiva vuorovaikutussuhde opettajan ja oppilaan välillä

Mattilan (2003) mukaan opettaja on lapselle esikuva ja tärkeä aikuinen. Hän on lapselle merkittävä peili (myös Kinnunen 2001, 28). Tämä asettaa opettajan erityisen haasteen eteen. Opettajan perustehtävä on opetuksen antaminen, toisaalta lapsi tarvitsee ja ansaitsee nähdäksi tulemisen. Vähäisten resurssien ja suurten luokkakokojen aikana on selvää, ettei opettajalta voida odottaa aina vaan enemmän. Huonoista olosuhteista huolimatta opettaja kykenee paljon. Hän kykenee tarkistamaan omia menettelytapojaan niin, etteivät ne lannista ja nujerra oppilaita (Mattila 2003, 106–107.) Koulukasvatuksen tulee olla lapsilähtöistä ja lapsen tervettä kasvua tukevaa (Mattila 2003, 107; Kinnunen 2001, 136.) Tärkeää on luottamuksellisen suhteen ja toimivan yhteyden rakentaminen lapseen (Veivo-Lempinen 2009, 199; Hovila 2004, 180.) Näin lapselle tulee tunne, että aikuinen on kiinnostunut lapsesta sinänsä sekä hänen yksilöllisistä kyvyistään eikä pelkää hänen suorituksistaan ja saavutuksistaan. Oleellista on kannustaa lasta saavuttamaan oma tasonsa, tässä terve itsetunto on hyvänä tukena (Hovila 2004, 181.)

Tietotaitotason ohella lasten oppimis- ja ajattelutyyeissä sekä temperamentissa on eroja, jotka vaikuttavat heidän oppimiseensa ja yleensä tapaansa toimia eri tilanteissa (Lämsä 2009c, 42; Keltikangas-Järvinen 2009, 50). Eri oppilaat hahmottavat ja oppivat asioita eri tavalla sekä ottavat tietoa vastaan eri kanavien kautta. Lämsän (2009) mukaan opettaja voi hyödyntää oppilaiden erilaisia tyylejä yhteistoiminnallisessa oppimisessä, jossa oppilaat käyttävät eri tyylejä omien vahvuuksien mukaisesti. Eri tyylien hyödyntäminen ja esiintuominen lisää oppilaiden keskinäistä suvaitsevaisuutta ja ymmärrystä. Opettaja on oppilaille malli erilaisuuteen suhtautumisessa (Lämsä 2009c, 42–43.)

Välillä opettaja joutuu ilmaisemaan tyytymättömyytensä lapsen toimintaan. Kinnusen

(2001) mukaan opettajan moittiessa lasta, tämä ei välttämättä käsitä moitteen asiasisältöä, vaan hänelle syntyy tunne, ettei opettaja pidä hänestä. Arat lapset ovat erityisessä vaaravyöhykkeessä. Moite jättää heihin syvemmät jäljet kuin rohkeisiin lapsiin. Kinnunen (2001) esittää, että nuhtelutilanteessa opettajan on hyvä muistuttaa lapselle pitävänsä hänestä, vaikka on harmistunut lapsen ajattelemattoman teon vuoksi. Hän voi samalla kertoa lapselle, missä tämä on hyvä ja antaa siitä myönteistä palautetta. Tällöin vaikutus on aivan toinen. Positiivisen ja negatiivisen palautteen yhdistäminen on realismia. Jokaisessa on puutteiden lisäksi maininnan arvoisia hyviä puolia. Peileinä voivat toimia koenumerot ja todistukset. Opettaja voi heikoimpien lasten papereihin merkitä myönteisen palautteen jostakin, missä lapsi on onnistunut hyvin. Opettajan antama aito, oikealla tavalla myönteinen palaute saattaa toimia kimmokkeena lapselle ryhtyä kehittämään keskinkertaista taitoaan jossakin aineessa (Kinnunen 2001, 102–103.) Lapsi tarvitsee rajat. Mikäli hän toimii väärin, hänelle annetaan palautetta rehellisesti, mutta rakentavasti. Veivo-Lempisen (2009) mukaan opettajasta tai muusta kasvatuksen ammattilaisesta tekee hyvän kasvattajan lapsen aito kohtaaminen (Veivo-Lempinen 2009, 198.)

Mattilan (2003) mukaan lapsidiakonian käytäntöä opettajantyössä voi lisätä järjestämällä kohtaamismielessä henkilökohtaisia keskusteluja oppilaiden kanssa. Nykyään henkilökohtaiset keskustelut ovat käytössä yleensä rangaistuksen luonteisina eivätkä sellaisina lisää turvallisuutta. Ne on hyvä ottaa itsestään selviksi käytännöiksi samalla tavalla kuin monin paikoin opettajat pitävät vanhempainvartteja. Oppilaiden varteissa opettaja voi nähdä lapsen kerrallaan ja kysyä, mitä kuuluu. Näin luottamus oppilaan ja opettajan välillä lisääntyy, ja oppilas voi myöhemmin oma-aloitteisesti kääntyä opettajan puoleen kysymyksineen (Mattila 2003, 107.)

Lapsidiakoniassa on kyse reagoimisesta lapsen turvattomuuteen hyvissä ajoin, joten se on enimmäkseen ehkäisevää työtä. Tavoitteena lapsidiakoniassa on lievittää lapsen hätää näkemällä lapsi, vähentämällä lapsen turvattomuutta, lisäämällä huolenpitoa lapsesta sekä vahvistamalla ja puolustamalla lapsen persoonaa (Mattila 2003, 8, 15.)

Kontaktin saaminen lapseen on helpointa yhdessä tekemisen kautta. Tärkeitä ovat ruokailutilanteet ja niiden yhteydessä käydyt keskustelut. Lämsän ja Takalan (2009) mukaan ruokailujen ohella lapset pitävät merkityksellisinä muunlaisia arkipäivän tilanteita, joissa he toimivat yhdessä aikuisten kanssa. Yhteisen toiminnan kautta saadut kokemukset siitä,

että aikuinen on aidosti kiinnostunut heistä ja heidän elämästään, ovat lapselle tärkeitä. Aikuisen on oltava valmis kuuntelemaan lapselle itselleen tärkeitä asioita. Tämän jälkeen voidaan puhua vaikeammista asioista (Lämsä & Takala 2009, 190.)

Opettajan työ mahdollistaa kasvavien lasten ja nuorten kehityksen seuraamisen ja siihen vaikuttamisen (Uusikylä & Atjonen 2005, 209). Uusikylän ym. (2005) mielestä empatian kyky on kenties opettajan persoonallisista ominaisuuksista arvokkain. Sen avulla hän voi tunnistaa oppilaidensa viestejä ja pyrkiä toimimaan niiden vaatimalla tavalla (Uusikylä ym. 2005, 214; Vuokila-Oikkonen 2002, 70) Pelkkä faktatietojen opetus ei riitä suurimmalle osalle ohjattavista lapsista. He tarvitsevat aikuisen tukea, ohjausta, kannustusta ja turvallisia rajoja. Toisin sanoen he tarvitsevat kasvatusta (Veivo-Lempinen 2009, 199.) Opettajuutta kuvataan ilmaisulla ”eettinen kasvattaja”. Tällöin korostetaan aikuisen ihmisen vahvaa, tervehenkistä kasvatuksellista ymmärtämystä, tukea ja ohjausta oppilaille (Uusikylä ym. 2005, 209). Kasvatuksessa on perimmiltään kysymys jakamisesta, välittämisestä ja huolenpidosta (Viskari 2003, 164). Pulkkinen (2002) mukaan opettajan kasvatuksellisella tyylillä on merkitystä lapsen kehityksen kannalta. Lapsi voi oppia koulussa myönteistä käyttäytymistä, mikäli opettajalla on taidot ja halu käsitellä lasten käyttäytymistä (Pulkinen 2002, 22.)

Skinnarin (2004) mukaan pedagogisella rakkaudella opettajan työssä tarkoitetaan omassa ja toisen persoonassa ilmenevän henkisen ainutlaatuisuuden kunnioittamista sekä rakastavaa läsnäoloa ja toimintaa. Totuudellisuus ajattelussa ja empaattisuus tunteissa ovat teitä pedagogiseen rakkauteen. Sitä ei voi pakottaa esiin, vaan se kutsuu meitä matkalle läpi elämän kulkevalle itsekasvatuksen tielle. Vaikka tie vie usein läpi rakkaudettomien aavikoiden, voi sieltä yhä useammin löytyä rakkauden keitaita, joita voimme itse muodostaa. Lähtökohtana on asennoituminen: rakkauden kokeminen tärkeäksi, ehkä kasvatuksen tärkeimmäksi asiaksi. Pedagogisessa rakkaudessa oivallamme jokaisen, myös itsemme, täydellisyyden (Skinnari 2004, 25–26.)

Oppilaan ainutkertaisuuden ymmärtäminen edellyttää opettajalta paitsi teoreettista myös vaistonvaraista tietoa kasvatettavasta. Viskarin (2003) mukaan rakkaus opettaa kasvatattajaa ymmärtämään kasvavia, heidän ilojaan, surujaan, heikkouksiaan ja parhaita puoliaan, ja samalla kasvaa opettajan oma myönteinen, toiveikas ja luottava asenne elämään ja ihmisiin (Viskari 2003, 162.) Opettaja tarvitsee sekä pään että sydämen tietoa, totuu-

denmukaista käsitystä ihmisarvosta. Viime kädessä tuo käsitys on toiminnassa. Pedagoginen rakkaus merkitsee totuudenmukaista elämystä tai käsitystä ihmisarvosta, joka johtaa käytännön tekoihin kasvavien itsensä hyväksi (Skinnari 2004, 160.) Pedagoginen rakkaus on siten olennainen yhteiskunnallisen kehityksen inhimillistäjä (Skinnari 2004, 199).

3.2 Kodin ja koulun välinen yhteistyö

Kodilla ja koululla on yhteinen tehtävä, kasvatus. Kodin velvollisuutena on toimia ensisijaisesti kasvattajana ja koulun tehtävänä on tukea tätä kasvatustyötä. Lasten kasvun kivijalan muodostavat koti ja koulu sekä niiden välinen toimiva yhteistyö ja sitoutuminen yhteisiin tavoitteisiin (Lämsä 2009c, 55). Kodin ja koulun välinen yhteistyö korostuu tilanteissa, joissa kaikki ei mene suunnitelmien mukaisesti ja lapsella on ongelmia. Yhteiset tavoitteet löytyvät vuorovaikutuksen ja jakamisen kautta. Tärkeää on, että huoltajat osoittavat kiinnostusta lapsen arkea kohtaan. Osallistuminen esimerkiksi vanhempainiltoihin välittää lapselle tiedon siitä, että hän on huoltajalleen tärkeä (Huhtanen 2007, 158.)

Yhteys kodin ja koulun välille kannattaa rakentaa ennen kuin on ongelmia (Lämsä 2009c, 57). Kasvatusyhteistyö on yhteistoimintaa, joka edellyttää aitoa vuoropuhelua kodin ja koulun välillä sekä uusien toimintatapojen toteuttamista koulu yhteisössä (Huhtanen 2007, 159). Tällöin vanhempien ja opettajan on helpompi olla toisiinsa yhteydessä tarvittaessa. Yleensä lapset menestyvät koulussa sitä paremmin, mitä enemmän vanhemmat tukevat heidän koulunkäyntiään (Lämsä 2009c, 57.)

Lämsän (2009) mukaan opettajat arastelevat yhteydenottoa oppilaiden koteihin hankalissa asioissa. Vanhempienkaan ei ole helppoa ottaa yhteyttä opettajaan. Molemmin puolin saatetaan pelätä ongelmien johtuvan epäonnistumisesta kasvatustehtävässä. Tällöin voidaan pelätä toisen osapuolen loukkaantuvan, mikäli ongelmat otetaan puheeksi. Tilanteet saattavat olla kiusallisia eivätkä näkemykset välttämättä ole yhteneväisiä. Tästä huolimatta vaikeista asioista täytyy pystyä puhumaan (Lämsä 2009c, 56–57.)

Kodin ja koulun välistä kasvatusyhteistyötä on Suomessa tehty ansiokkaasti. Esimerkkinä ”Yhdessä elämään” hanke jota kutsutaan ”Laukaan malliksi”. Siinä periaatteena on

kasvattaa lapset mahdollisimman pienestä vastuulliseen yhteiskunnan jäsenyyteen, johon kuuluu yhteisten sääntöjen noudattaminen. Vanhemmat valtuuttavat ja velvoittavat muita tahoja toimimaan ongelmatilanteissa sovitulla tavalla. Näin vanhemmat ottavat konkreettisesti kasvatusvastuunsa. Lapsen elinympäristössä vaikuttavat tahot tehostavat ennaltaehkäiseviä toimiaan yhteistyössä. Työskentelyä helpottaa tiettyjen asioiden sopiminen etukäteen. Kasvatusyhteistyö pohjaa laillisuus-, terveys- ja tapakasvatukseen (Eskelinen 2000, 22–23.)

Vanhemmat haluavat kasvattaa lapsensa hyvin, mutta väliin voimavarat loppuvat. Kaikilla meillä on omat vajavaisuutemme, niin vanhemmilla kuin opettajilla. Oman vajavaisuuden tunnustaminen helpottaa luopumaan syytelystä. Tunnustaessamme tämän meidän on helpompi pyytää ja vastaanottaa apua toisiltamme. Kasvatusyhteistyön voi aloittaa pienillä askelilla, vaikka tervehtimällä toisiamme ja kysymällä mitä toiselle kuuluu. Kehitykseen voi vaikuttaa, ja jokainen on vastuussa siitä, mihin suuntaan asiat menevät (Eskelinen 2000, 24–25.)

Opettajan lisäksi rehtori, kuraattori, terveydenhoitaja tai muu työntekijä voi olla emotionaalisesti läsnä siten, että oppilas kokee olevansa turvassa. He voivat keskittyä oman tehtävänsä kautta kohtaamaan oppilaan ilman häiriöitä (Junela-Koponen ym. 2005, 107.) Kouluterveydenhuollon tavoitteena on edistää oppilaiden ja koko kouluyhteisön terveyttä yhteistyössä oppilaiden, rehtorin, opettajien ja vanhempien kanssa (Mattila 2003, 108; Jakonen 2006, 156.) Ongelmien kasaantuminen samoille asiakkaille, moniongelmaisuus ylipäänsä sekä tarve hoitaa asiakas kokonaisuutena johtavat siihen, että yhteistyö eri ammattiryhmien välillä ja kunnan muiden tahojen kanssa tulevaisuudessa lisääntyy (Metsämuuronen 2002, 91.)

4. OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

4.1 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävät

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on kuvata kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteitä sekä keinoja kriisissä olevan varhaisnuoren kohtaamiseen. Näkökulma on ongelmien ennaltaehkäisyssä ja terveyden- ja hyvinvoinnin edistämisessä. Tavoitteena on auttaa opettajaa tunnistamaan kriisissä oleva varhaisnuori ja tuoda esiin keinoja varhaisnuoren selviytymisen tukemiseen. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat peruskoulussa opiskelevat noin 10–13 vuotiaat lapset/varhaisnuoret eli 4-6 luokkalaiset, joiden kriisi voi olla kehityksellinen tai traumaattinen.

Tutkimustehtävät ovat:

- 1) Mistä opettaja tunnistaa kriisissä olevan lapsen?
- 2) Miten opettaja voi tukea lasta selviytymään kriisistä?

Ihmisen kasvuun ja kehitykseen kuuluvat kriisit, joiden avulla ihminen kehittyy. Kaikkiin kriiseihin ei tarvitse puuttua. Mikäli opettajan huoli lapsesta herää, on tärkeää tunnistaa, milloin ja miten puuttua. Kaikki vaikeudet ja vastoinkäymiset eivät vaaranna lapsen hyvää kehitystä, mikäli aikuiset tukevat lasta selviytymään niistä. Työhön on koottu tutkimustietoa hyvistä käytänteistä lapsen hyvinvoinnin lisäämiseksi ja kasvun tukemiseksi, myös nettisivustojen ja kirjallisuuden muodossa lisätiedon hakemista varten. Lähdeluettelo toimii apuna syvempään tiedonhakuun.

4.2 Opinnäytetyön tutkimuksellinen lähestymistapa

Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksena. Työhön koottiin tietoa vastaamaan opinnäytetyön tarkoitusta. Tarkoituksena oli kerätä kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä tutkittu tieto yhteen ja tehdä yleisluontoinen yhteenveto kirjallisuudesta, jotka suuntautuvat samansuuntaisiin kysymyksen asetteluihin (Flinkman & Salanterä 2007, 85.) Kirjallisuuskatsauksessa käytettiin väitöskirjatutkimuksia, tieteellisiä artikkeleita

sekä tutkijoiden muuta kirjallisuutta. Lähdeviitteiden perusteella lukija voi tarkistaa tietoja alkuperäisistä kirjoituksista (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 121.)

Koska tarkoitukseni oli kuvata kriisissä olevaa varhaisnuorta, oli opinnäytetyössäni luontevaa käyttää laadullista lähestymistapaa. Lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen. Tähän sisältyy ajatus, että todellisuus on moninainen ja kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tutkija ei voi saunoutua irti arvolähtökohdista, sillä arvot muovaavat sitä, miten pyrimme ymmärtämään tutkimiamme ilmiöitä. Objektiivisuutta ei ole mahdollista saavuttaa perinteisessä mielessä, sillä tietäjä (tutkija) ja se, mitä tiedetään, kietoutuvat saumattomasti toisiinsa. Laadullisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia (totuus)väittämiä (Hirsjärvi ym. 2009, 161.)

4.3 Tutkimusaineiston kerääminen ja tutkimuksen aineisto

Tutkimustehtävien asettamisen ja kohderyhmän määrittelyn jälkeen tein kirjallisuushakuja. Tiedonhaussa käytin Nelli-portaalia. Hakutapoina käytettiin Aineistovalintaa, Lehtivalintaa ja Monivalintaa, hakien diakonia-, terveys-, sosiaali- ja kasvatusalan tiedostoista: Cinahl, EBSCO Academic Search Premier, PubMed, Medic, Terveysportti, Terveyskirjasto, ScienceDirect sekä Cochrane tietokannoista. Rajasin hakuja termeillä väitös?, diss?. Mukaanottokriteereinä minulla olivat tutkimuksen laatu, ajankohtaisuus, merkitsevyys kohderyhmälle sekä vastaavatko tulokset opinnäytetyöni tarkoitusta.

Hakusanojen oikeellisuuden tarkistamisessa käytettiin YSA-Yleinen suomalainen asiasanasto sivustoa ja Diak Pohjoisen informaation apua. Hakusanoina olivat: lapset, children, varhaisnuoret, adolescents, murrosikä, ikäkaudet, kehitys, kriisit, crisis, traumat, koulu, opettajuus, henkisyys, uskonto, religion, kohtaaminen, selviytyminen, coping, tukeminen. Suomenkielisten lähteiden osuus korostuu työssäni, osin johtuen kulttuurillisista syistä, osin tekijän kielitaidon puutteista.

Merkittävin osa työhöni valituista väitöskirjatutkimuksista ja muusta kirjallisuudesta valikoitui manuaalisten hakujen kautta, terveystieteellistä julkaisuista sekä tutkimusten lähdeluetteloista. Nelli-portaalin Pikahaku-välilehdeltä tein yhteishakuja kirjastojen

kokoelmista, käyttäen hakuterminä tekijän nimeä tai asiasanaa. Avainlähteiden löydyttyä oli tuloksellista hyödyntää tutkimusten ja muun kirjallisuuden lähdeluetteloita.

Opinnäytetyön aineistona käytettiin väitöskirjatutkimuksia 4 kpl, tieteellisiä artikkeleita 4 kpl sekä tutkijoiden muuta kirjallisuutta 13 kpl vuodesta 2000 lähtien. Tutkimuksessa on pyritty punnitsemaan tutkimusaiheeseen liittyvät keskeiset näkökulmat, teoriat, metodiset ratkaisut ja eri menetelmin saavutetut tärkeimmät tutkimustulokset sekä esittelemään samalla johtavat tutkijanimet (Hirsjärvi ym. 2009, 258.) Tutkimusnäytön yhdistämisessä on tiedot purettu kuvaileviksi yhteenvetotaulukoiksi. Taulukon sarakkeisiin on kirjattu keskeiset tiedot katsaukseen valituista tutkimuksista (Liite 1) (Teikari & Roine 2007, 127.) Itselleni opiskelijana kirjallisuuskatsauksen laatiminen on tarjonnut erinomaisen tavan oppia ja syventää tietoja tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi ym. 2009, 123).

4.4 Aineiston analyysi

Aineistosta analysoitiin kirjallisuuskatsauksen tarkoitus ja tulokset. Tutkimusosio toteutettiin sisällönanalyysillä. Tällä tarkoitetaan aineiston analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä, tarkoituksena luoda tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus (Tuomi ym. 2009, 91). Analyysin alussa aineisto purettiin manuaalisesti osiin ja sisällöllisesti samankaltaiset osat yhdistettiin. Tuloksiin kirjattiin tutkijoiden valmista tietoa. Näin saatiin yhteenvedo tuloksista, joista muodostettiin yhteenvetokaaviot (Kuviot 1, 2 ja 3).

5. KRIISSÄ OLEVAN VARHAISNUOREN TUNNUSPIIRTEET

Kriisissä olevan lapsen käyttäytyminen muuttuu äkillisesti aikaisempaan verrattuna. Lapsen ”pinna palaa” helposti tai lapsi näyttää jatkuvasti masentuneelta tai ahdistuneelta. Lapsen masennus näkyy ulospäin surullisuutena, uupumuksena tai herkkänä ärtymyksenä. Lapsi on väsynyt eikä jaksa ja pysty käyttämään omia kykyjään koulussa eikä harrastuksissa. Lapsi eristäytyy, hänellä ei ole ystäviä koulussa eikä vapaa-ajalla. Lapsi pelkää yksinäisyyttä, sosiaalisia tilanteita tai hänellä on muita voimakkaita pelkotiloja.

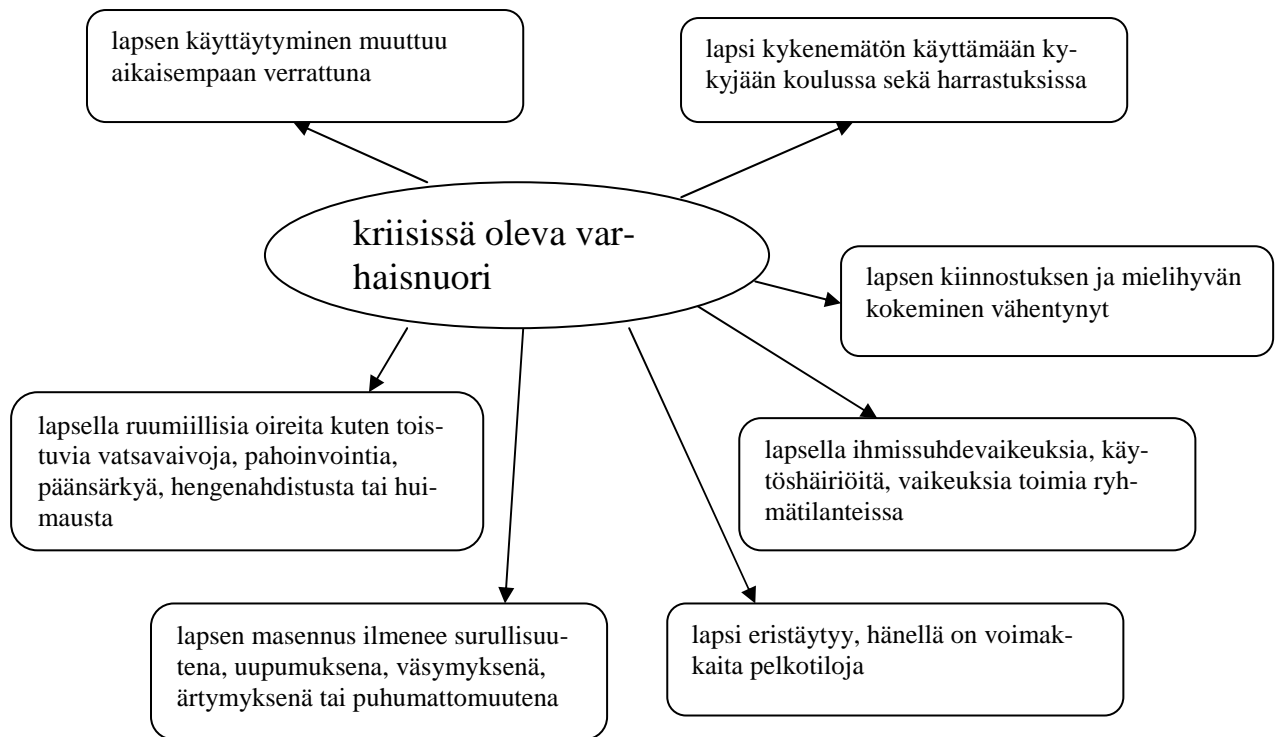
Lapsella on usein erilaisia somaattisia oireita, kuten vatsavaivoja, pahoinvointia, päänsärkyä tai huimausta (Lämsä 2009c, 55–56.)

Kriisissä olevalla lapsella on vaikeuksia toimia ryhmätilanteissa, hän saattaa häiriköidä tunnilla ja räyhätä opettajalle. Lapsella esiintyy tunne-elämän häiriöitä, kuten turvotuksen tunteita, paniikkihäiriöitä, unettomuutta ja masennusta, jotka saattavat johtua koulukiusaamisesta. Voimavarojen väheneminen ja uupumus ilmenee elämänhallinnan vaikeutena. Syrjäytyminen, pinnaus, oppimisen ongelmat, häiriökäyttäytyminen ja päihteiden käyttö ovat ongelmia joihin tulee puuttua. Tunne-elämän muutokset ilmenevät ahdistuneisuutena, surullisuutena tai ärtymyksenä. Lapsella ilmenee ulospäin suuntautuvaa oireilua kuten käytöshäiriöitä, levottomuutta, aggressiivisuutta tai lapsi saattaa eristäytyä (Pönkkö 2009, 135–136.)

Lapsen pitkittynyt stressi alkaa rasittaa sekä mieltä että ruumista. Ruumiillisia oireita ovat vatsavaivat ja päänsärky, uupumus, väsymys, hampaiden narskutus, levottomuus ja kiihtymys sekä masentuneisuus ja puhumattomuus. Jotkut voivat ilmaista stressiä yliaktiivisuudella, vihalla tai riitelemällä. Stressireaktioita ovat fantasiat, viha ja vihamielisyys, vaikeudet ihmissuhteissa, koulufobia ja muut kouluun liittyvät ongelmat, syyllisyys, krooninen surullisuus ja masennus. Lapsi muuttuu ärtyisäksi, kielteiseksi ja osoittaa aiempaa vähemmän kiinnostusta ja mielihyvää. Lapsen kiinnostus aiemmin tärkeisiin toimintoihin vähenee ja hän jää mieluummin kotiin. Hänen kouluarvosanansa laskevat sekä kiinnostus koulunkäyntiin ja kotiläksyihin vähenee. Lapsi alkaa käyttäytyä epäsosiaalisesti. Hän voi valehdella ja varastaa, unohtaa tai kieltäytyä hoitamasta velvollisuuksiaan ja tulla aiempaa riippuvaisemmaksi vanhemmistaan (Poijula 2007, 25–27.)

Kriittisen tapahtuman jälkeen lapset käyttäytyvät eri tavalla kuin tavallisesti yrittäessään sopeutua, koska kokemuksen sulattelu vaatii psyykkistä työtä. Kun lapsi yrittää sulattaa uutta tietoa, tapahtumaan liittyvät ajatukset ja tunteet alkavat nousta pintaan. Lapsi voi kokea uudelleen vihan, pelon tai avuttomuuden. Kun lapsi alkaa kokea uusia muutoksia elämässään, käsittelemättömän kriisin seurauksena voi ilmetä ahdistuneisuutta, pelkoa, häpeää, syyllisyyttä ja masennusta. Tunnereaktiot voivat olla itsessään pelottavia, stressaavia tai ilmaista hallinnan puuttumisen kokemuksia. Jokainen reagoi kriisissä omalla ainutlaatuisella tavallaan, mutta reaktioissa on yhteisiäkin piirteitä (Poijula 2007, 34–36.)

5.1 Yhteenveto kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteistä

Kuvio 1: Kriisissä olevan varhaisnuoren tunnuspiirteet

6. KRIISSISSÄ OLEVAN VARHAISNUOREN SELVIYTYMISEN TUKEMINEN

6.1 Huolen puheeksi ottaminen ja varhainen puuttuminen

Varhaisella puuttumisella tarkoitetaan sitä, että ongelmat havaitaan ja niihin pyritään löytämään ratkaisuja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Siihen sisältyy keinoja ja tapoja, joilla tartutaan oppilaan käyttäytymiseen, oppimisen pulmiin tai oppilaan hyvinvointia uhkaaviin tekijöihin. Varhainen puuttuminen etenee prosessina. Se alkaa pienistä havainnoista ja johtaa toimenpiteisiin, joilla oppilasta autetaan ja tuetaan tai oppimisympäristöä kehitetään (Huhtanen 2007, 28.)

Ongelmien puheeksi ottaminen on asioihin puuttumisen ensimmäinen askel. Lähtökoh-

tana on opettajan subjektiivinen huoli lapsesta. Opettajan konkreettiset havainnot lapsen käyttäytymisessä tai toiminnassa (huolen konkretisointi ja kirjaaminen) auttavat pohtimaan tukitoimia. Apuna voi käyttää Huolen vyöhykkeistöä (Liite 2). Mikäli huolen aiheita paljon, voi huolen jäsenellä pienempiin osiin ja puuttua asioihin tärkeysjärjestyksessä (Huhtanen 2007, 132.) Oppilashuollossa korostuu varhainen puuttuminen ongelmiin, kodin ja koulun välinen yhteistyö (Sipilä-Lähdekorpi 2006, 33–34), yliammatillinen yhteistyö sekä verkostoituminen kunnan muiden toimijoiden kanssa. Kirkon diakonisen yksilö-, perhe- ja yhteisötyön avulla autetaan yksittäistä ihmistä, perhettä ja yhteisöjä (Rättyä 2009, 161–162).

Huolen esiin ottamisessa korostuu kontakti lapseen ja vanhempiin. Lapsen ongelmien lähestyminen ja puheeksi ottaminen tulee tapahtua rakentavassa ilmapiirissä, ilman syytelyä, leimaamista, epäilyjä tai väheksyntää (Huhtanen 2007, 80.) Huoli lapsesta on subjektiivinen kokemus. Erikssonin ym. (2007) mukaan, ei tarvitse olla varmasti oikeassa ja tietää ongelmaa ennen kuin voi ottaa lasta koskevan huolen puheeksi. Riittää kun kertoo olevansa huolissaan ja pyytää vanhemmilta apua lapsen auttamiseen. Havainnot kannattaa esittää konkreettisina asioina (Eriksson ym. 2007, 10–11.)

Huolenaiheiden lisäksi on tärkeä pohtia, mitä voimavaroja lapsen tilanteessa on. Puheeksiottotilanteessa on tärkeää myönteinen ilmapiiri. Yhteistyön tavoitteena tulee olla lasta tukeva liittouma, jossa vanhemmat ja työntekijät yhdistävät voimavaransa lapsen tukemisessa (Eriksson ym. 2007, 14,29–30.) Opettajalla ammattikasvattajana on vastuu yhteistyöstä lapsen tukiverkoston kanssa. Lapsi on liian nuori kantamaan yksin vastuuta omasta tilanteesta, johon ovat vaikuttaneet useat eri tekijät mahdollisesti pitkällä aikavälillä (Veivo-Lempinen 2009, 199.)

6.2 Varhaisnuoren kohtaaminen

Tärkeää on, että lapsi tulee nähdyksi kokonaisena ihmisenä, ei vain hätänsä ja ongelmansa kohdalta. Nähdynsi tuleminen antaa lapselle rohkeutta tuntea omat tunteensa ja tunnistaa omat tarpeensa sekä mahdollisuuden muutokseen ja kasvuun. Lapsen näkemistä edellyttävä kohtaaminen tarkoittaa läsnäolemistä, vakavasti ottamista ja tilan antamista. Jotta lapsen sanominen hyväksytyksi on uskottavaa, edellyttää se, että aikuinen

näkee lapsen tarpeet ja tunteet ja sallii ne. Tunteiden pohjalta ei ole aina luvallista toimia, mutta itse tunne on luvallinen. Lapsen hädän lievittämiseksi on olennaista nähdä lapsi omana persoonana eikä katsella häntä vanhempiensa sivuitse tai kautta. Tullakseen ehjäksi lapsi tarvitsee turvallisen aikuisen, joka antaa hänelle luvan ja tilaa tulla näkyviin koko persoonana ohi lapselle asetetun roolileiman, ilman ennakoasenteita lapsesta. Turvallisen aikuisen on oltava luotettava, aito ja moraalisesti rohkea ja oivallettava että lapsi on avun keskipisteessä (Mattila 2003, 56–62).

Kohtaamisessa, joka tukee selviytymistä, on tärkeää kartoittaa yksilön voimavarat, joihin kuuluvat hänen toivonsa lähteet. Toivon vahvistamisen ohella huomioidaan toivoa uhkaavat tekijät. Tämä merkitsee stressitekijöiden merkityksen tarkastelua autettavan elämässä. Lapsen ongelmakäytös on hänen itsensä kannalta tarkoituksenmukaista. Taustalla on usein paljon pahaa oloa, joka purkautuu kielteisesti. Lapsi tarvitsee ongelmakäyttämistä tasapainottaakseen itseään. Opettajan on helpompi auttaa lasta, mikäli hänelle selviää syy lapsen ongelmakäyttämiseen sekä mihin lapsi sillä pyrkii. Pelkkä huonon käytöksen kitkeminen on tehotonta. Mikäli lapsen sisäiset tarpeet jäävät huomaamatta ja täyttämättä, ongelmakäytöksen syyt jäävät edelleen olemaan (Kinnunen 2001, 108.)

Kriisitilanteet laukaisevat usein eksistentiaalisen pohdinnan ja uskonnollisen etsinnän. Yhteisössä on tärkeää pohtia näitä kysymyksiä ennakoivasti, kun yhteisö ei kärsi akuutista kriisitilanteesta. Kriisin kohdatessa yhteisön jäsenet ovat paremmin valmistautuneita henkisesti ja hengellisesti. Hengelliset tarpeet huomioivalla terapiamuodolla on havaittu olevan hyviä tuloksia traumaattisten tilanteiden jälkihoidossa myös niiden kohdalla, jotka mieltävät itsensä kirkkoihin tai seurakuntiin kuulumattomiksi tai ateisteiksi (Karvinen 2009, 170.)

Elämän vaikeisiin kokemuksiin voi liittyä myönteisiä tunteita. Tätä ajatusta tukee merkityskeskeisten selviytymiskeinojen vahvistaminen. Siinä tärkeää on etujen ja myönteisten asioiden löytäminen (benefit-finding) vaikeista elämäntilanteista, näiden asioiden itsemuistuttelu (benefit-reminding), tavoitteiden sopeuttaminen (adaptive goal processes), prioriteettien uudelleenjärjestely (reordering priorities) sekä myönteisten merkitysten liittäminen arkisiin asioihin (infusing ordinary events with positive meaning). Keinot edistävät myönteisten tunnekokemusten syntyä stressiprosessissa, mikä edistää hyvinvointia ja terveyttä. Merkityskeskeisten selviytymiskeinojen valinnassa ja käytössä

on tärkeä rooli ihmisen omilla uskomuksilla, kuten uskonnollisilla ja henkisillä näkemyksillä, arvoilla ja arvojärjestyksellä, sekä eksistentiaalisilla tavoitteilla, joita ovat elämäntarkoitus ja elämää ohjaavat periaatteet. Kokemukset voivat kasvattaa ihmistä henkisesti, mikä voi näkyä esimerkiksi viisauden lisääntymisenä, elämän suurempana arvostamisena, arvomaailman selkiytymisenä ja sosiaalisten suhteiden parantumisenä (Feldt ym. 2009, 97–99; Folkman 2008, 7.)

Lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuus tarjoaa mahdollisuuden kontrolliin joka tuo tukea. Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata ensisijaisesti lapsen etu. Lastensuojeluilmoitus tarkoittaa lastensuojelutyöntekijän velvollisuutta tutkia lapsen tilanne ja käynnistää tukitoimet. Tavoitteena on tukea vanhempia heidän kasvatustyössään sekä suorittaa perhe- ja yksilökohtaista ehkäisevää ja korjaavaa lastensuojelutyötä. Pääsääntöisesti huostaanottoa edeltävät mittavat, pitkään jatkuneet avohuollon tukitoimet, kuten perheytyö, kotiapu, taloudellinen tuki, lomatuki ja keskusteluapu. Tukitoimet toimivat sitä paremmin, mitä aiemmin ne voidaan aloittaa (Eriksson 2007, 33.)

Koulua tulee kehittää tiedostavaan ihmisyyteen ja yhteiskunnan jäsenyyteen kasvamista tukevaksi, jolloin tarvitaan dialogisia opetusmenetelmiä, mutta myös oppituntien ulkopuolista yhteistoimintaa, yhteisvastuullista päätöksentekoa ja yhteisöllistä oppilashuoltoa, painopisteenä ennaltaehkäisevä toiminta (Munnukka 2004, 74–75). Vahvistamalla ihmisten yhteisöllisyyttä, heidän yhteenkuuluvuuttaan ja yhteisvastuutaan saadaan erityistä voimaa toimintaan arjen ongelmien voittamiseksi sekä henkilökohtaisissa että yhteiskunnallisissa asioissa (Nivala 2006, 157)

6.3 Sosiaalipedagoginen näkökulma kohtaamisessa

Sosiaalipedagogiikassa tarkastellaan yhteiskuntaa, sen kehitystä ja ongelmia pedagogisesta viitekehyksestä käsin. Ala on syntynyt reaktiona teollistumisen aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten kotien kasvatusedellytysten heikkenemiseen, perinteisen yhteisöllisyyden murenemiseen, sosialisointipirstoutumiseen, huolenpidon puutteisiin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen. Sosiaalipedagogiikan perustavoite on kasvatuksellisten ratkaisujen etsiminen ihmisten yhteiskunnallisen toimintakyvyn, osallisuuden ja osallistumisen turvaamiseksi, elämänhallinnan edistämiseksi ja syrjäytymisen estämiseksi.

Pyrkimyksenä on tukea yksilön mahdollisuuksia selvittää omassa elämässään (Hämäläinen 2005, 51–52.)

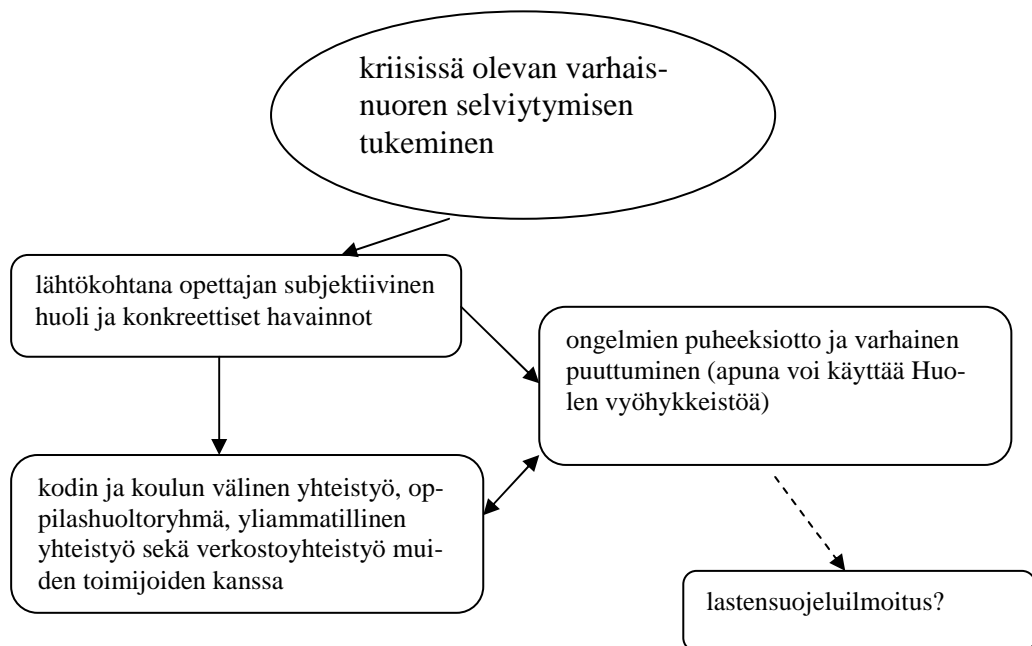
Sosiaalipedagogista työtä koulussa tekee esimerkiksi oppilashuolto koulukuraattoreineen yhteistyössä opettajien ja eri viranomaisten sekä kotien kanssa (Sipilä-Lähdekorpi 2006, 11–12). Sosiaalipedagogiikka on toisaalta yksilön sosiaalista kasvatusta, sosiaalistamista, tukevaa toimintaa, ja toisaalta se on sosiaalista työtä, joka huolehtii ihmisten sosiaalisten ongelmien pedagogisesta kohtaamisesta (Kurki, Nivala & Sipilä-Lähdekorpi 2006, 9.) Keskeistä on ihmisen kuuluminen yhteisöön, yhteisöjen kehittäminen tukemaan jäsentensä kasvua ja hyvinvointia, joten sosiaalipedagogiikka tarjoaa uusia näkökulmia koulu yhteisön kehittämiseen. Toiminnan lähtökohtana pidetään ihmisten arkielämää, huomion kiinnittämistä todelliseen elämään, joten sieltä voi löytyä vastalääkettä koulun irtaantumiseen lasten kokemuksellisesta todellisuudesta (Nivala 2006, 151.)

Sosiaalipedagoginen työ on ”identiteettityötä”. Ihmistä autetaan rakentamaan identiteettiään eli minäkuvaansa työstämällä elämänhistoriaansa, analysoimalla elämäntilannettaan ja hahmottamalla tulevaisuutta. Identiteetin rakentumisessa on tärkeää tukea sekä minä- että me-identiteetin tasapainoista kehittymistä. Yksilön käsitys itsestä rakentuu erilaisissa rooleissa kuten lapsena, koululaisena ja tietyn asian harrastajana. Hyvässä tarkoituksessa saatetaan vahvistaa yksilön minäkuva esimerkiksi heikkolahjaisena, poikkeavana, syrjäytyvänä ja kykenemättömänä selviytymään jokapäiväisen elämän askareista. Tällaisen negatiivisen identifioitumisen välttämiseksi on tärkeää kiinnittää huomiota myönteisiin puoliin ihmisessä ja auttaa häntä työstämään minäkuvaansa niistä käsin. Keskeistä on yksilön omien voimavarojen tunnistaminen ja niiden käyttöönotto eli ihmisen voimaantuminen. (Hämäläinen 1999, 69–70.)

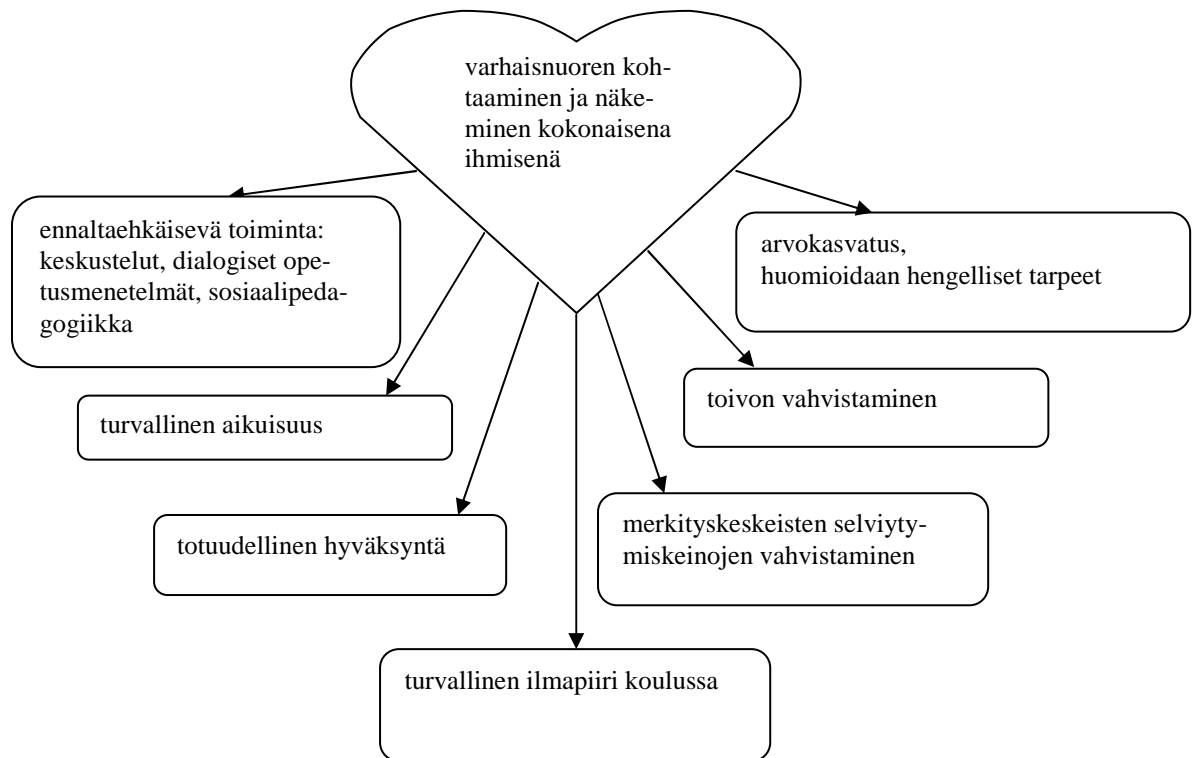
Pedagogisessa työssä saatetaan kysyä, mikä lapsessa on vialla, kun koulunkäynti ei maita. Sen sijaan pitää kysyä, mikä yhteiskunnassa on vialla, kun se sallii osan jäsenistä syrjäytyä (Hämäläinen 2005, 59.) Ihmistä ei voida pakottaa muuttumaan. Varas, väkivaltaisesti tai muuten poikkeavasti käyttäytyvä henkilö voi muuttua vain sellaisen sisäisen kasvuprosessin myötä, jossa hän alkaa nähdä itsensä uudella tavalla ja tehdä uuden identiteettinsä mukaisia valintoja. Tällainen muutos on usein pitkä prosessi. Keskeistä on saada ihmisen tahto, joka usein on paitsi sammunut myös heikko, heräämään ja vahvistaa sitä (Hämäläinen 1999, 71.)

Ajatus tahdon herättämisestä ja ylläpitämisestä suuntaa huomion arvoihin ja arvokasvatukseen. Keskeistä on saada ihminen tekemään sellaisia valintoja, jotka edesauttavat kiinnittymistä yhteiskuntaan ja vahvistavat ihmisen minäkuvaa. Ihmisen persoonallinen arvojärjestelmä on yhteydessä hänen kulttuuripiirissään vaikuttaviin arvoihin ja traditioihin (Hämäläinen 1999, 71.) Myöhäismodernin yhteiskunnan sumea arvo- ja moraalimaisema (myös Vuorinen 1998, 211) haastaa koulun tehtävän kansalaiskasvattajana pohtimaan käsitystään kasvatuksen päämääristä ja menetelmistä. Lapsen kohtaaminen vaatii kannanottoa ja hänen olemassaolonsa velvoittaa siihen (Värri 2008, 405–406.)

6.4 Yhteenveto varhaisnuoren selviytymisen tukemisesta

Kuvio 2: Kriisissä olevan varhaisnuoren selviytymisen tukeminen

Kuvio 3: Kriisissä olevan varhaisnuoren kohtaaminen

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyössä yhdistettiin tietoa kriisissä olevan varhaisnuoren tunnistamisesta ja selviytymisen tukemisesta. Näkökulma oli terveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä. Kirjallisuuskatsauksen perusteella olen päätenyt kriisissä olevan varhaisnuoren tunnistamisesta ja selviytymisen tukemisesta seuraaviin johtopäätöksiin:

- Kriisissä olevan varhaisnuoren käyttäytyminen muuttuu aikaisempaan verrattuna. Hän on kykenemätön käyttämään kykyjään koulussa ja harrastuksissa. Varhaisnuorella ilmenee vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa. Hänellä esiintyy sekä henkisiä että ruumiillisia oireita.
- Varhaisnuoren selviytymisen tukemisessa tarvitaan varhaista puuttumista, kodin ja koulun välistä yhteistyötä sekä verkostoitumista eri toimijoiden kesken. Tär-

keää on resurssien oikea kohdentaminen, lapsen hyväksyvä kohtaaminen ja näkeminen kokonaisena ihmisenä. Tarvitaan perheen tukemista, dialogisia opetusmenetelmiä sekä oppituntien ulkopuolista yhteistoimintaa, yhteisvastuullista päätöksentekoa ja yhteisöllistä oppilashuoltoa, painopisteenä ennaltaehkäisevä toiminta.

8. POHDINTA

8.1 Katsauksen tulosten tarkastelu

Kirkkohallituksen (2009) Sairas köyhyys-tutkimus toi esiin, että sosioekonomiset terveyserot ja kuolleisuuserot ovat kasvaneet Suomessa. Rättyä (2009) päätyy tuloksiin, että tasa-arvottomuus on lisääntynyt ja yhteiskunta on ihmisiä eriarvoistava. Sosiaali- ja terveystalouden resurssit ovat riittämättömiä avun tarvitsijoiden määrään ja avun tarpeeseen nähden (Rättyä 2009, 71, 74.) Rättyän (2009) mukaan diakoniatyön avulla autetaan apua tarvitsevia ihmisiä, perheitä ja yhteisöjä. Kehittämällä yhteistyötä seurakunnan diakoniatyön kanssa voidaan paikata puutteita terveydenhuollossa. Yhteisöllisyyden lisääminen on tärkeää, koska ihmisten kokemus mihinkään kuulumattomuudesta on lisääntynyt yhteiskunnassa. Näin lasten, nuorten ja koululaisten diakonia- ja asennekasvatus korostuu ja enemmän on kiinnitettävä huomiota siihen, miten yhteisö kasvattaa jäsenensä. Rättyän (2009) mukaan resurssien oikea kohdentaminen olisi tärkeää, jotta luokkien ryhmäkoot pienenisivät ja opettajia sekä kouluavustajia olisi riittävästi oppimisen mahdollistumiseksi (Rättyä 2009, 114–115, 75.) Katsaukseni tukee näiden tutkimusten tuloksia. Pienemmät ryhmäkoot mahdollistaisivat opettajan paremmin huomioida lapsi yksilöllisesti ja puuttua mahdollisiin häiriöihin varhaisessa vaiheessa.

Kivijärven ym. (2009) mukaan tarvitaan niin yhteiskunnan kuin vanhempien tekoja perheiden arjen tukemiseksi sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi (Kivijärvi ym. 2009, 68). Pitkänen ym. (2008) toteavat, että perheristiriidoilla, ongelmakäyttäytymisellä, huonolla koulumenestyksellä sekä nuoruuden alkoholinkäytöllä on yhteys alkoholinkäytön ongelmiin myöhemmällä iällä. Konun (2002) tutkimus kouluhyvinvointiin

vaikuttavista tekijöistä toi esiin, että koululaisen psykosomaattinen terveydentila on suoraan yhteydessä kouluhyvinvointiin. Hänen mukaansa läheisempi yhteistyö kasvatuksen asiantuntijoiden ja terveyden edistäjien välillä on olennaisen tärkeää (Konu 2002, 60, 63) Näin on mahdollista saada aikaan vaikuttavuutta niin yksilön terveyden- ja hyvinvoinnin edistämiseksi kuin kansantaloudellisesti. Lämsän (2009) tutkimuksessa lasten ja nuorten syrjäytyminen näyttäytyi ennen muuta syrjäytymisvaarana. Näin oppilashuollossa painottuu nyt ja tulevaisuudessa varhainen puuttuminen ongelmiin, kodin ja koulun välinen yhteistyö sekä verkostoituminen kunnan muiden toimijoiden esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan sekä seurakunnan kanssa. Yhteistyöosaaminen ei ole pelkästään sosiaali- ja terveysalalla tarvittavaa osaamista, vaan eri aloilla tarvittavaa ylitamattilista osaamista (Metsämuuronen 2000, 123).

Auttaja/kasvattaja kohtaa ihmisiä erityisissä elämäntilanteissa, joihin usein liittyy erilaisia olemassaoloon ja elämän tarkoitukseen liittyviä kysymyksiä. Tärkeää on, että avun- tarvitsija tulee nähdyksi kokonaisuutena ihmisenä, ei vain hätänsä ja ongelmansa kohdalta. Toivon näkökulma on tärkeä pitää yllä ja vahvistaa ja siinä lasta lähellä olevilla on suuri merkitys. Toivon näkeminen on oleellinen tekijä ihmisen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ja sillä on merkitystä ihmisen selviytymisen kannalta (Kylmä 1996, 13). Näin pyrkimys toivon tietoiseen vahvistamiseen ja toivon tukemiseen autettavina olevissa ihmisissä on merkittävä auttamismenetelmä (Lämsä ym. 2009, 223; Kylmä 1996, 11.)

Juvakan (2000) tutkimus 15–16-vuotiaiden nuorten toivon kokemuksista nosti esiin, että toivon suuntaan tietä viitoittavat kasvua tukevat seikat, kuten ihmissuhteet, luova toiminnallisuus, pohdinta, toiveet, ratkaisujen etsiminen ja toteuttaminen sekä arvot. Kristinuskon on todettu antavan ihmiselle turvan pelottavien asioiden keskellä. Kristinuskoon liittyvä toivo ei suuntaudu ainoastaan tulevaan, kuolemanjälkeiseen elämään, vaan myös nykyiseen maanpäälliseen elämään (Kylmä 1996, 15). Helve (2002) toteaa, että elämäkatsomuksellisten aineiden opetuksessa on hyvä pohtia kaipaavatko nykynuoret jotakin, jota he voisivat pitää pyhänä (Helve 2002, 144). Häiriötä muodostava tekijä voi liittyä siihen, ettei ihminen tavoita syvähenkisen kokemuksen vivahteita. Tämä ilmenee yleisenä arvotajunnan hämäryytenä ja eksistentiaalisena hätänä. Elämää ohjaavat arvot ovat tyhjänpäiväisiä hetken mielijohteiden ja itsekkäiden nautinnollisten lähitavoitteiden esiintymiä. Tällöin elämä saattaa tuntua tyhjältä, karulta ja arvottomalta eletäväksi (Rauhala 2009, 104.) Rättyän (2009) mukaan ihmisille pahoinvointia aiheuttaa arvojen

muutos, joka näkyy taloudellisten arvojen korostumisena henkisten ja moraalisten arvojen vähenemisenä sekä perinteisten arvojen hämärtyminenä (Rättyä 2009, 73). Katsaukseni toi esiin, että näitä kysymyksiä olisi tärkeää pohtia ennakoivasti, kun yhteisö ei kärsi akuutista kriisitilanteesta. Tällöin kriisin kohdatessa yhteisön jäsenet olisivat paremmin valmistautuneita henkisesti ja hengellisesti.

Kiilin (2006) tutkimus lasten osallistumisen voimavaroista toteaa, että lasten kokemukset ja näkemykset on tärkeää huomioida. Lapset käsittävät itsensä kasvavina ja kehittyvinä, mutta jo tietävinä ja osaavina toimijoina, joille aikuisten antama tuki ja turva on tärkeää. Vuokila-Oikkosen (2002) mukaan yhteistyöneuvottelussa on tärkeää, että asianosaisen kertomukselle annetaan tilaa. Raitakari (2006) esittää, että lapsen ei ole helppoa käyttää hänelle tarjottuja puhumisen paikkoja ja saavuttaa vakuuttavan puhujan asemaa. Katsaukseni tuloksissa korostui opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus ja kohtaamisen laatu koulusituaatiossa. Siitosen (1999) mukaan lasten voimaantumista voidaan tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, kuten avoimuudella, rohkaisemisella sekä turvallisuuden, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen pyrkimisellä. Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.

8.2 Opinnäytetyön merkitys hoitotyölle

Hoitotyössä hoitaja joutuu usein kohtaamaan ja hoitamaan vakavasti sairaita potilaita ja heidän läheisiään, joille tieto sairaudesta on aiheuttanut jonkinasteisen kriisin. Samoin diakoniatyössä kohdataan ihmisiä erilaisissa elämän kriiseissä. Usein kriisitilanteet laukaisevat olemassaoloa koskevan pohdinnan ja uskonnollisen etsinnän. Hoitajan täytyy osata kohdata kriisissä oleva potilas/asiakas, huomioida hoitotyön tarpeet, tunnistaa kriisin aste ja jatkoavun tarve sekä tukea kriisissä olevaa potilasta/asiakasta mahdollisesti yhteistyössä muiden ammattiryhmien kanssa. Opinnäytetyössä on tietoa kriisin tunnistamisesta ja selviytymisen tukemisesta. Näistä tiedoista on hyötyä niin hoitoalalla kuin koulumaailmassa.

Hoitotyössä, varsinkin lasten hoitotyössä, sekä diakoniatyössä on hyödyllistä tuntee ihmisen normaalia kehitystä sekä kriisin ilmenemistä lapsella ja aikuisella. Tällöin on mahdollista havaita kärsimystä silloinkin, kun sitä ei sanallisesti ilmaista. Tärkeää on

nähdä potilas/asiakas kokonaisena ihmisenä, ei vain hätänsä ja sairautensa kohdalta. Tämä auttaa tunnistamaan yksilön hoitotyön tarpeita.

Kasvatus-, terveys- ja sosiaalialalla työskennellään ihmisten parissa ja keskeinen työväline on oma persoona. Ihmisen kohtaamisessa painottuu taito kuunnella, myötäelää ja havainnoida ihmistä sekä taito hahmottaa asioita yksilön näkökulmasta ja kohdata monenlaista hätää sekä tiedostaa laaja-alaisia ongelmia (Metsämuuronen 2000, 106). Kohtaamisessa on tärkeää arvostava asenne ja hyväksyvä katse, joka sulkee pois välinpitämättömyyden. Ihmisen kohtaamisosaamisella on mahdollista saada ihminen vahvistumaan sekä vastuunottoon omasta ja lähimmäisten terveydestä ja hyvinvoinnista.

Työtäni on mahdollista hyödyntää koulussa, kirkon diakonia-, perhe-, lapsi- ja nuorisotyön eri toimintamuodoissa sekä terveys-, sosiaali- ja kasvatusalalla, lapsi- ja perheytyössä. Terveystieteiden alalla sekä kirkon diakoniatyössä on tarpeellista tuntee eri toimintaympäristöjä ja luoda verkostoja eri toimijoiden kesken. Diakonisen hoitotyön tavoitteena on palvella ja auttaa ihmistä monipuolisesti ja erityisesti niitä, jotka ovat heikoimmassa asemassa kuten puolustuskyvyttömiä lapsia. Opinnäytetyö tuo tietoa suomalaisen yhteiskunnan murroksesta, perheiden elämästä sekä lasten terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Näitä tietoja tarvitaan terveydenedistämässä niin koulussa kuin hoito- ja diakoniatyössä.

8.3 Opinnäytetyön eettisyys

Opinnäytetyön eettisten ratkaisujen tavoitteena oli ihmisten kunnioittaminen, tasa-arvoinen vuorovaikutus ja oikeudenmukaisuuden korostaminen (Kuokkanen, Kivirinta, Määttä & Ockenström 2007, 27.) Opinnäytetyöni kohderyhmänä ovat lapset, joiden ihmisarvon kunnioittaminen, tasavertaisuuteen perustuva vuorovaikutus ja oikeudenmukainen kohtelu ovat usein kyseenalaistettuna yhteiskunnassamme. Työni tarkoituksena oli paljastaa lasten elämään liittyviä ongelmia ja tukea heidän hyvinvointiaan (Mäkinen 2006, 64.)

Olen pyrkinyt tekemään tietoisia ja eettisesti perusteltuja ratkaisuja opinnäytetyöprosessin aikana. Keskeisimmät eettiset valinnat ovat liittyneet aiheen ja metodin valintaan,

työskentelyyn ja raportointiin. Inhimillisen kärsimyksen ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi epäkohtiin lasten elämässä tulee puuttua mahdollisimman varhain ja rohkeasti. Puolustuskyvyttöminä he tarvitsevat välittäviä aikuisia puolestapuhujikseen, muutoin heidän ongelmansa jäävät selvittämättä eikä epäkohtiin saada korjauksia (Kuokkanen ym. 2007, 27.) Kirjallisuuskatsauksen tekeminen auttoi tuomaan esille tutkittua tietoa epäkohdista lasten elämässä sekä heidän hyvinvointinsa tukemisesta. Työskentelyni pohjasi luterilaiseen työn etiikkaan. Raportissa olen pyrkinyt virheettömyyteen sekä huomioimaan ihmisen kokonaisvaltaisuuden. Työskentelemällä tunnollisesti ja vastuullisesti palvelen myös Jumalaa. Tiedossani ei ole haittoja, joita opinnäytetyö aiheuttaisi. Hyötyjinä ovat lapset, kasvattajat sekä lasten parissa työskentelevät ammatti-ihmiset niin opetus-, sosi- ja terveysalalla kuin seurakunnan diakonia-, lapsi- ja nuorisotyössä.

Eettisyys näkyi kriittisenä asenteena vallitsevia käytäntöjä ja tarjottuja tietoja kohtaan. Rakentava kriittisyys luo pohjan mahdollisimman hyvien ammattikäytäntöjen kehittämiseksi ja niiden jatkuvalla arvioinnilla (Kuokkanen ym. 2007, 27.) Opinnäytetyön prosessin aikana sain rakentavaa palautetta ja ohjausta ohjaajaltani ja opponenteilta sekä Kaakkurin koulusta. Heiltä saamani palautteen perusteella pohdin kriittisesti esille tulleet tulokset ja tein lopulliset johtopäätökset. Opinnäytetyö tukee Diakin omaksumaa teemaa: yhteisöllisyyden tukeminen. Tärkeää on tutkia ja kehittää niitä toimia, jotka lisäävät yhteisöjen elinvoimaisuutta ja ehkäisevät syrjäytymistä (Kuokkanen ym. 2007, 20–21.) Opinnäytetyössä on esillä seikkoja hyvistä käytänteistä, jotka tukevat niin yksittäisen oppilaan, perheen kuin koko kouluyhteisön hyvinvointia.

8.4 Opinnäytetyön luotettavuus

Opinnäytetyössä kokosin yhteen valmista tutkimustietoa ja -tuloksia vastaamaan tutkimustehtäviin. Koko puolitoistavuotta kestäneen opinnäytetyöprosessini aikana olen pyrkinyt työn luotettavuuden parantamiseen, ottamalla huomioon teoreettisia näkökulmia laajentamaan tutkimuksen näkökulmaa sekä huolehtimalla, että minulla on riittävästi aikaa tehdä työ huolellisesti (Tuomi ym. 2009, 142–145). Lähdemateriaalin osalta arvioin sen pätevyyttä eli validiteettia, käyttökelpoisuutta ja luotettavuutta. Mikäli tutkimus oli hyvin tehty, pohdin onko sen tuloksilla merkitystä tutkimuksen kohteena oleville sekä tulosten sovellettavuutta eli käyttökelpoisuutta kohderyhmälle (Mäkelä ym. 2007,

62–63.)

Opinnäytetyön luotettavuutta puoltavat lähdemateriaalin runsaus, tuoreus ja se, että esille tuodut asiat mainitaan useissa lähteissä. Lähdemateriaali koostuu tutkijoiden ja asiantuntijoiden 2000-luvun väitöskirjatutkimuksista sekä muista julkaisuista. Väitöskirjoissa oleva tieto on tuotettu tieteellisin menetelmin ja luotettavaa, koska sitä edeltää tarkka laadunvarmistus. Olen työssäni käyttänyt myös klassikoita, auktoriteetteja, joihin usein viitataan (Metsämuuronen 2006, 28–29.) Useimmat lähteet löytyivät väitöskirjatutkimusten ja tutkijoiden muun kirjallisuuden lähdeluetteloista, joten tällä on merkitystä arvioitaessa lähdemateriaalin luotettavuutta.

Runsas lainausten käyttö on osa aineistoa, eikä vähennä tutkimuksen arvoa. Päinvastoin se on osoitus siitä, että kirjoittaja on perehtynyt tutkimusalaansa hyvin. Hyvä tapa edellyttää riittäviä ja oikeita lähdeviittauksia ja tekijän moraalisten oikeuksien kunnioittamista (Mäkinen 2005, 185.) Alkuperäislähteet sisältävät uutta tietoa tai ennestään tunnetun tiedon uudenlaista tulkintaa. Tavallisia alkuperäislähteitä ovat kirjat, kokoomateokset, raportit, tieteelliset artikkelit ja eritasoiset opinnäytteet. Ne sisältävät yhden tai usean tekijän nimissä julkaistua tietoa. Sekundaarilähteitä ovat oppi- ja tietosanakirjat. Sekundaarilähteelle on tyypillistä, että siinä joku on tulkinnut, tiivistänyt ja kirjoittanut uudelleen alkuperäislähteitä. Kirjoittajan pitäisi aina pyrkiä välttämään toisen käden lainauksia (Mäkinen 2005, 186–187.) Työssä olen huolellisesti pyrkinyt käyttämään alkuperäislähteitä. Osin sen johdosta työn lähdeluettelo on kattava ja monipuolinen.

Työssä esille tulleet näkökulmat tukevat omaa aiempaa käsitystäni asioista ja ovat osittain omakohtaisesti tuttuja. Raportissa olen pyrkinyt elämän makuun ja todellisuuden tuntuun. Olen työni ainut tekijä ja keskeinen tutkimusväline, joten luotettavuuden arviointi jää osittain lukijan harteille (Eskola & Suoranta 1998, 211.) Tutkijana ja hoitotyön asiantuntijana olen vielä noviisi. Kristillinen ihmiskäsitys ja hengellinen orientaatio sekä kiinnostukseni olemassaolon moninaisuudesta ja vuorovaikutuksesta painottuvat työssä. Kirjallisuuskatsaus antaa kokonaiskuvan aiheesta, mutta tulee huomata, että koonta on tehty työn tekijän näkökulmasta. Tämä saattaa vaikeuttaa opinnäytetyön kriittistä tarkastelua (Johansson 2007, 4) ja vaikuttaa työn luotettavuuteen.

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä yleistettävyyteen vaan lähtökohtana on todellisen

elämän kuvaaminen. Tähän sisältyy ajatus, että todellisuus on moninainen ja tutkimuksen kohdetta pyritään kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161; Paunonen & Vehviläinen-Julkunen 1997, 216.) Opinnäytetyö ei pyri olemaan keittokirja, josta löytyy oikea resepti kulloiseenkin tilanteeseen. Ihmiset ja tilanteet ovat moninaisia. Näin reagointi- ja toimintatavat täytyy suhteuttaa yksilöllisesti. Toki tietämys tietyistä periaatteista ja protokollat helpottavat työtä. Opinnäytetyöni pyrkii tuomaan esiin näkökulmia lapsen kohtaamiseen, tilanteiden tunnistamiseen sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen.

Opinnäytetyön aikataulun kanssa on tullut viivästyksiä johtuen tekijän harjoittelu- ja muista koulutehtävistä sekä tasapainoilusta perhe-elämän, työnteon ja lasten hoidon välillä. Toisaalta joustot aikatauluissa ovat mahdollistaneet paremman perehtymisen opinnäytetyöhön ja sen laatuun. Suosittelem opinnäytetyölleni viiden vuoden tarkastelujaksoa, jonka jälkeen työtäni tulee arvioida uudelleen.

8.5 Ihmiskäsitykseni vaikutus opinnäytetyön toteutuksessa

Tutkija ymmärtää ihmisen aina jollakin tavalla, joko tietämättä tai tietäen. Tutkijan ihmiskäsityksen esille tuominen työssä on tarpeellista, koska tällä on vaikutuksensa työssä tehtyihin valintoihin sekä työn menetelmällisiin ja metodisiin ratkaisuihin. Tällä viitataan niihin perusolettamuksiin ja edellytyksiin, joita tutkijalla on ennen tutkimustyöhön lähtemistä (Rauhala 1993, 69; Metsämuuronen 2006, 160–161.)

Ihmiskäsitykseni perustuu kristilliseen ihmiskäsitykseen. Lähtökohtana on holistinen ihmiskäsitys, joka on uskon laajentama (Rauhala 2005, 88). Siinä ihminen käsitetään jakamattomaksi kokonaisuudeksi, jolla on psyykkiset, fyysiset, sosiaaliset, henkiset ja hengelliset tarpeet. Hoitotyön auttamismenetelmissä ihmisen kokonaisuus täytyy huomioida, koska olemisen eri puolet ja tapahtumat niissä vaikuttavat ja heijastuvat ihmisen muihin puoliin (Niemelä 2002, 96). Kristillisessä ihmiskäsityksessä ihminen on Jumalan luoma elävä olento. Hänen ihmisarvonsa on alkuperäistä, luovuttamatonta ja kaikille samanlaista, eikä ihmisiä voida asettaa arvojärjestykseen (Niemelä 2002, 89).

Rauhalan ihmiskäsityksen vaikutus ajatteluuni on ollut huomattava. Osin sen johdosta

työni on niin laaja ja ihmisen moninaisuuden huomioiva. Rauhalan (2005) holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen olemassaolon perusmuodot ovat tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Kokemukset liittyvät ihmisen tajunnalliseen olemisen tapaan, jossa vielä on erotettavissa kaksi toimintatasoa, psyykkinen ja henkinen (myös Rauhala 2009, 112). Mielen avulla ymmärrämme, tiedämme, tunnemme, uskomme, uneksimme jne. ilmiöt ja asiat joksikin, jolloin syntyy merkityssuhde, mielen ilmentymä. Merkityssuhteet muodostavat verkostoja, joista syntyvät maailmankuvamme sekä käsitykset itsestämme. Psyykkiset häiriöt ovat merkityssuhteita ja/tai niiden muodostamia verkostoja. Ne ovat vain asianomaisen itsensä tai toisten ihmisten kannalta epäsuotuisia merkityssuhteita (Rauhala 2005, 32–36; Metsämuuronen 2006, 162.)

Kehollisuus tarkoittaa niitä konkreettisia aineellis-orgaanisia tapahtumia joilla on vaikutuksensa ihmiskehossa. Elintoiminnot ovat suhteessa toisiinsa konkreettisesti. Ne jatkavat ja täydentävät toistensa alkamia prosesseja, tasapainottavat ja kontrolloivat toistensa toimintaa. Orgaanisen elämän eri ilmentymien, kuten sairauksien, ymmärtäminen edellyttää mielekkyyperiaatteen ja ihmisen psyykkis-fyysisen kokonaisuuden huomioon ottamista. Reagointitapojen mielekkyys ei ole elintoiminnallisesta tapahtumisesta irrallaan, vaan sen ominaisuus (Rauhala 2005, 38–40.)

Situationaalisuudella tarkoitetaan kaikkea sitä, mihin ihminen kehollisena ja tajunnallisena on suhteessa. Osaan elämäntilanteensa osasista ihminen ei voi vaikuttaa, kuten vanhemmat, sukupuoli, rotu eikä kulttuuripiiriä johon hän syntyy. Toisaalta moniin asioihin elämässään ihminen voi vaikuttaa, kuten ihmissuhteet, harrastukset, koulutus, ravinto jne. Elämäntilanne on jotain johon ihminen on kietoutuneena; maantieteellisiin oloihin, kulttuuriin, taloudelliseen asemaan, ihmisiin, arvostuksiin jne. Kaikilla näillä osasilla on vaikutuksensa ihmisen kokemukseen elämäntilanteestaan. Toisaalta kokemusta elämäntilanteesta voidaan muuttaa tuomalla positiivinen tekijä, joka tasapainottaa jotakin negatiivista osatekijää. Pelko lievenee toisten ihmisten seurassa, eristäytyneisyys ja turvattomuus vähenevät, kun saadaan lähinaapureita ja yksinäisyyttä helpottaa kiinnostava harrastus jne. (Rauhala 2005, 41–46; Metsämuuronen 2006, 162.)

8.6 Oppimiskokemuksia ja jatkotutkimushaasteita

Opinnäytetyön tekeminen on ollut minulle kiehtova ja ajoittain raskas matka kohti yhtä välipysäkkiä elämässäni. Aiheen valinnalla on ollut vaikutusta itsetuntemukseni sekä ihmiskäsitykseni vahvistumiselle. Tällä on merkityksensä kohdattaessa avuntarvitsijoita hoito- ja auttamisalalla. Käsitykseni siitä, että aikaisemmillä kokemuksilla on merkitystä ihmisen kasvulle ja kehitykselle on saanut vahvistusta. Traumaattiset kokemukset saattavat vahvistaa ja kasvattaa ihmistä henkisesti. Toivotonta tapausta ei ole, kun auttamistoimet kohdennetaan oikein. Olen saanut varmuutta kohdata kriisissä oleva ihminen ja ilmiöön perehtyminen on avannut silmäni havaitsemaan kärsimystä silloinkin, kun sitä ei sanallisesti ilmaista.

Prosessin aikana tietoni siitä, että lapsen ongelmakäytös on hänen itsensä kannalta tarkoituksenmukaista on auttanut ymmärtämään ihmisen kokonaisvaltaisuutta ja vähentänyt ennakkoluuloja. Lapsi tarvitsee ongelmakäyttäytymistä tasapainottaakseen itseään. Sairauden ymmärtäminen epäsuotuisaksi kokemukseksi tekee auttamistyön monivivahteiseksi, jossa meillä kaikilla on oma tärkeä tehtävämme. Tämä auttaa omaisten ja läheisten kohtaamisessa ja mukaan ottamisessa auttamistyöhön. Toimet, jotka lisäävät yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta saavat painoarvoa tältäkin osin. Avuntarvitsija on tärkeää nähdä kokonaisena ihmisenä, ei vain hätänsä ja sairautensa kohdalta. Tämä auttaa tunnistamaan yksilön hoitotyön tarpeita. Kohtaamisessa tärkeää on välittävä vuorovaikutus ja vastaanottajan aktivoiminen oman tilanteensa parantamiseen.

Tärkeä oppimiskokemus on ollut löytää tutkimusten ja tiedonhaun maailma. Hoitotyössä painotetaan näyttöön perustuvaa hoitotyötä. Tällöin on tärkeää hallita tiedonhaku, tutkimusten kriittinen arviointi, tulosten terveystieteelliset vaikutukset sekä sovellettavuus kohde-ryhmälle. Voimavarojen rajallisuus on todellisuutta, joten toimenpiteistä olisi hyvä valita tehokkaimmat. Tällöin on mahdollista saada vaikuttavuutta ja kustannustehokkuutta aikaan. Näyttöön perustuvan terveyden edistämisen opinnot ovat saaneet uutta syvyyttä opinnäytetyöprosessin aikana.

Metsämuurosen (2000) mukaan sosiaali- ja terveysalan tämän hetken sekä tulevaisuuden osaamistarpeina painottuu mielenterveystyön osaaminen, koska mielenterveysongelmien, ahdistuksen ja aggressiivisuuden määrä tulee eri arvioiden mukaan lisääntymään ja toi-

saalta mielenterveyspotilaiden laitoshoidtoa supistetaan. Tärkeää on lasten ja nuorten hyvinvoinnista huolehtiminen, jotta heistä kasvaa terveitä ja vastuunsa tuntevia aikuisia. Lapset luovat monella tapaa elämän muotoaan, joten hyvinvointia ja terveyttä edistävät toimet vaikuttavat perustuksiin. Nykyinen kehityksen suunta olisi pysäytettävä ja päätäjien suunnattava resursseja lasten ja perheiden hyvinvointia tukeviin toimiin. Huolehtimalla vanhempien hyvinvoinnista on mahdollista saada aikaan vaikuttavuutta ja terveysvaikutuksia lapsille.

Kriisitilanteet laukaisevat usein eksistentiaalisen pohdinnan ja uskonnollisen etsinnän. Hengelliset tarpeet on tärkeää huomioida, myös ennakoivasti. Tällöin ihminen on paremmin valmistautunut kohdatessaan kriittisen tapahtuman. Suomalaisessa yhteiskunnassa hengellisyys on pitkälle näkymätöntä ja ”arvomaisemamme” sumeaa. Opinnäytetyön aineistossa varhaisnuoren hengellisyys näyttäytyi niukasti. Tämän johdosta jatkotutkimushaasteeksi esitetään tutkimusta siitä, mikä vaikutus suomalaisten varhaisnuorten henkisiin/hengellisiin tarpeisiin vastaavilla toimilla on varhaisnuoren kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille.

*”Tartuit
 armoa kerjäävään
 avonaiseen kätehen,
 et työntänyt pois
 osoittanut
 että en kelpaa,
 kutsuit sisään
 järjestit pidot,
 sanoit
 tervetuloa”*

(Päivi Rinne, 2001)

LÄHTEET

- Aalto-Setälä, Terhi 2006. Kriisihoito. Teoksessa: Laukkanen, Eila, Marttunen, Mauri, Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti (toim.) 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim. 1. painos 2006. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.
- Asikainen, Paula 1999. Yhteisön aktivointi. Toimintatutkimus sosiaali- ja terveystoimen työssä. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos.
- Autti-Rämö, Ilona, Grahn, Riitta 2007. Kirjallisuushaku. Teoksessa Mäkelä, Marjukka, Kaila, Minna, Lampe, Kristian & Teikari, Martti 2007. Menetelmien arviointi terveydenhuollossa. 1. painos 2007. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.
- Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja 2006. Mikä lapsiamme uhkaa? Suunta- viivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Viides painos. Stakes. Raportteja 263. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Broberg, Anders, Almqvist, Kjerstin, & Tjus, Tomas 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Collins, W. Andrew, Maccoby, Eleanor E, Steinberg, Laurence, Hetherington, E. Mavis & Bornstein, Marc H. 2000. Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American Psychologist*, 55, 218-232. Viitattu 14.2.2010. Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi/ScienceDirect>
http://anna.diak.fi:2051/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6WY2-46YC2XV-2&_user=3411743&_coverDate=02%2F29%2F2000&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=search&_origin=search&_sort=d&_docanchor=&_view=c&_acct=C000060465&_version=1&_urlVersion=0&_userid=3411743&md5=e3662da01c7d1f18289c958dc5ce7f2b&searchtype=a Tuloste tekijän hallussa.
- Erikson Erik H. 1982. Lapsuus ja yhteiskunta. Toinen, tarkistettu painos. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

- Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik 2007. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Oppaita 60. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Eriksson, Katie 2002. Rakkaus- diakoniatieteen ydin ja ethos? Teoksessa: Lahtinen, Mikko & Toikkanen, Tuulikki, Anno Domini 2002. Diakoniatieteen vuosikirja. Tammer-Paino, 155–160.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Feldt, Taru & Mäkikangas, Anne 2009. Selviytymiskeinot ja niiden käyttöä suuntaavat persoonallisuuden ominaisuudet. Teoksessa: Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) 2009. Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Juva: WS Bookwell Oy.
- Fergusson, David M., Horwood, L. John & Ridder Elizabeth, M. 2005. Show me the child at seven: the consequences of conduct problems in childhood for psychosocial functioning in adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46:8 (2005), 837-849. Viitattu 22.10.2009. Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi/Ebscohost Academic Search Premier>.
<http://anna.diak.fi:2100/ehost/pdf?vid=2&hid=113&sid=bf9d329c-75c8-44fc-bf6c-fb62379e4153%40sessionmgr110>. Tuloste tekijän hallussa.
- Flinkman, Mervi & Salanterä, Sanna 2007. Integroitu katsaus – eri metodeilla tehdyn tutkimuksen yhdistäminen katsauksessa. Teoksessa: Johansson, Kirsi, Axelin, Anna, Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) 2007. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja. Tutkimuksia ja raportteja. A:51/2007.
- Folkman, Susan 2008. The case for positive emotions in the stress process. *Anxiety, Stress and Coping* 21(1), 3-14. Viitattu 3.4.2010. Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi/Ebscohost Academic Search Premier>.

<http://anna.diak.fi:2100/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&hid=113&sid=e7e96f2f-a6cd-4b24-8ea8-7baa291d7c8a%40sessionmgr113> Tuloste tekijän hallussa.

Haho, Annu 2006. Hoitamisen olemus. Hoitotyön historiasta, teoriasta ja tulkinnasta hoitamista kuvaaviin teoreettisiin väittämiin. Väitöskirja. Oulun Yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta, hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos. Viitattu 18.1.2010.

<http://herkules oulu.fi/isbn9514282590/isbn9514282590.pdf>. Tuloste tekijän hallussa.

Helgeson, Vicki S., Reynolds, Kerry A. & Tomich, Patricia L. 2006. A meta-analytic review of benefit finding and growth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 797-816. Viitattu 11.8.2010. Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi/ScienceDirect>
http://anna.diak.fi:2051/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6WY6-4M52338-2&_user=3411743&_coverDate=10%2F31%2F2006&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&_view=c&_acct=C000060465&_version=1&_urlVersion=0&_userid=3411743&md5=4e91c73d4288da64be3fb8739ff4372b Tuloste tekijän hallussa.

Helve, Helena 2002. Arvot, muutos ja nuoret. Helsinki: Yliopistopaino.

Hiilamo, Heikki & Hänninen, Sakari 2009. Sosioekonomiset terveyserot ja huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa: Kinnunen, Kaisa (toim.) 2009. Sairas köyhyys. Tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä. Helsinki: Hakapaino Oy.

Hiilamo, Heikki, Hänninen, Sakari, Juntunen, Elina, Kainulainen, Sakari, Karjalainen, Jouko, Kinnunen, Kaisa & Saarela, Tiina 2009. Johtopäätöksiä. Teoksessa: Kinnunen, Kaisa (toim.) 2009. Sairas köyhyys. Tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä. Helsinki: Hakapaino Oy.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

- Hovila, Helena 2004. Opettajan ja oppilaan kohtaaminen koulusituatiossa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos.
- Huhtanen, Kristiina 2007. Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Juva: WS Bookwell Oy.
- Hämäläinen, Juha 2005. Sosiaalipedagoginen näkökulma nuorten opetuksen kehittämisen mahdollisuutena. Teoksessa Koivula, Pirjo (toim.) 2005. Selviytymisen polkuja. Opetusjärjestelyt oppilaan tukena. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Hämäläinen, Juha 2006. Nuori ja perhe yhteiskunnan murroksessa. Teoksessa: Laukkanen, Eila, Marttunen, Mauri, Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti (toim.) 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim. 1. painos 2006. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.
- Jakonen, Sirkka 2006. Kouluterveydenhuollon merkitys. Teoksessa: Laukkanen, Eila, Marttunen, Mauri, Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. 1. painos 2006. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.
- Johansson, Kirsi 2007. Kirjallisuuskatsaukset – huomio systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Teoksessa: Johansson, Kirsi, Axelin, Anna, Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) 2007. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja. Tutkimuksia ja raportteja. A:51/2007.
- Junela-Koponen, Taina & Koponen, Jari 2005. Pysähtyminen ja oppilaan turvallinen kohtaaminen koulussa. Teoksessa Koivula, Pirjo (toim.) 2005. Selviytymisen polkuja. Opetusjärjestelyt oppilaan tukena. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Juvakka, Taru 2000. Elämää risteyskohdissa. Hermeneuttiseen fenomenologiaan ja kehollisuuden perustuva tutkimus 15–16-vuotiaiden nuorten toivon kokemuk-

sista heidän jokapäiväisessä elämässään. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos.

Järventie, Irmeli 2001. Lapset muutosten maailmassa. Teoksessa: Sulku, Sirpa & Aromaa, Juha (toim.) 2001. Kohtaamispaikkana lapsuus. Vuoropuhelua lapsen maailmasta. Helsinki: Oy Edita Ab.

Kainulainen, Sakari 2002. Suomalainen yhteiskunta murroksessa. Teoksessa: Helosvuori, Riitta, Koskenvesa, Esko, Niemelä, Pauli & Veikkola, Juhani (toim.) 2002. Diakonian käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kankare, Harri 2004. Lähimmäisenrakkaus – silta kanssaihmisyyteen. Teoksessa: Kankare, Harri, Hautala-Jylhä, Pirjo-Liisa & Munnukka, Terttu toim. 2004. Lähimmäisen rakkauden puolustus – uusvanha näkökulma hoitotyöhön. Helsinki: Edita.

Karvinen, Ikali 2009. Henkinen ja hengellinen terveys. Etnografinen tutkimus Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. Kansanterveystieteen laitos. Viitattu 24.5.2010.

http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-951-27-1208-3/urn_isbn_978-951-27-1208-3.pdf Tuloste tekijän hallussa.

Keltikangas-Järvinen, Liisa 2009. Temperamentti - persoonallisuuden biologinen selkäranka. Teoksessa: Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) 2009. Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Juva: WS Bookwell Oy.

Keränen, Tuovi, Rönkä, Anna & Stiller, Ira 2001. Oikeus lapsuuteen ja vanhemmuuteen. Teoksessa: Sulku, Sirpa & Aromaa, Juha (toim.) 2001. Kohtaamispaikkana lapsuus. Vuoropuhelua lapsen maailmasta. Helsinki: Oy Edita Ab.

Kiili, Johanna 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Väitöskirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social

research. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 2.12.2009.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/13311> Tuloste tekijän hallussa.

Kinnunen, Saara 2001. Keskilapsuuden tärkeät vuodet. 3. painos. Juva: WS Bookwell.

Kivijärvi, Saila, Rönkä, Anna & Hyväluoma, Johanna 2009. Vanhemmuus arjessa: neuvottelua, hässäköitä ja hassuttelua. Teoksessa : Rönkä, Anna, Malinen, Kaisa & Lämsä, Tiina (toim.) 2009. Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Juva: WS Bookwell Oy.

Kiviniemi, Liisa 2009. Nuorten omat kokemukset psyykkisestä pahoinvoinnista ja paranemisesta. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.

Konu, Anne 2002. Oppilaiden hyvinvointi koulussa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Terveystieteen laitos.

Kuokkanen, Ritva, Kivirinta, Mervi, Määttänen, Jukka & Ockenström, Leena 2007. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. 4.uud. laitos. Helsinki: Juvenes Print Oy. Viitattu 6.1.2010.

http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Muut_PDF/C10_2007_Kohti_tutkivaa_ammattikayntoa.pdf. Tuloste tekijän hallussa.

Kurki, Leena, Nivala, Elina & Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko 2006. Sosiaalipedagoginen sosiaalityö koulussa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Kurki, Leena 2006. Sosiaalikirjallisuuden koulussa. Teoksessa: Kurki, Leena, Nivala, Elina & Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko 2006. Sosiaalipedagoginen sosiaalityö koulussa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Kylmä, Jari 1996. Toivon dynamiikka. Inhimillisen olemassaolon uudistuksen lähde. Hygieia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

- Laitinen, Merja 2008. Seksuaalinen hyväksikäyttö, petetyksi tuleminen ja yhteisöllisen tuen mahdollisuudet. Teoksessa: Roivainen, Irene, Nylund, Marianne, Korhiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) 2008. Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Juva: WS Bookwell Oy.
- Lehtonen, Johannes & Lönnqvist, Jouko 2007. Mielenterveys. Teoksessa Lönnqvist, Jouko, Heikkinen, Martti, Hanriksson, Markus, Marttunen, Mauri & Partonen, Timo toim. 2007. Psykiatria. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lyytinen, Paula, Korhikangas, Mikko, Lyytinen, Heikki (toim.) 2000. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009a. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009b. Yhteiskunnan muutos ja elämän riskit. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009c. Lasten ja nuorten suhde kouluun. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.
- Lämsä, Anna-Liisa & Kiviniemi, Liisa 2009. Toivo kaikkien voimavarana. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.
- Lämsä, Anna-Liisa & Takala, Sari 2009. Sosiaalisesti haavoitetun nuoren kohtaaminen ja kasvun tukeminen. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.

Mannerheimin lastensuojeluliitto. Lasten ja nuorten puhelin ja netti. Raportti 2007. Viitattu 26.1.2009.

<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/6ff7a9d7438affafc18480cab9cea58f/1233128826/application/pdf/3359091/LNPN%20raportti%202007.pdf>

Mattila, Kati-Pupita 2007. Arvostava kohtaaminen. Arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Juva: WS Bookwell Oy.

Mattila, Kati-Pupita 2003. Lapsidiakonian käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mattila, Kati-Pupita 2010. Asiakkaana ihminen. Työnä huolenpito ja auttaminen. Juva: WS Bookwell Oy.

Metsämuuronen, Jari (toim.) 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. 1. laitos, 1. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Metsämuuronen, Jari 2000. Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Sosiaali- ja terveysalan muuttuva toimintaympäristö ja tulevaisuuden osaamistarpeet. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Oy Edita Ab.

Muhonen, Mervi & Tirri, Kirsi 2008. Mitä on kristillinen kasvatus? Teoksessa: Porkka, Jouko (toim.) 2008. Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Munnukka, Terttu 2004. Lähimmäisenä yhteistyösuhteessa. Teoksessa: Kankare, Harri, Hautala-Jylhä, Pirjo-Liisa & Munnukka, Terttu toim. 2004. Lähimmäisen rakkauden puolustus – uusvanha näkökulma hoitotyöhön. Helsinki: Edita.

Mäkinen, Olli 2005. Tieteellisen kirjoittamisen ABC. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Mäkinen, Olli 2006. Tutkimusetiikan ABC. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Niemelä, Pauli 2002. Diakonia ja ihmiskäsitys. Teoksessa: Helosvuori, Riitta, Koskenvesa, Esko, Niemelä, Pauli & Veikkola, Juhani (toim.) 2002. Diakonian käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Nietosvuori, Leena 2007. Opettajana innostaja ja kannustaja. Teoksessa Haapasilta, Minna, Siikaniemi, Lena & Soikkeli, Sari toim. 2007. Näkökulmia opettajuuteen ja asiantuntijuuteen. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Nivala, Elina 2006. Koulukuraattori nuoren maailmassa. Teoksessa: Kurki, Leena, Nivala, Elina & Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko 2006. Sosiaalipedagoginen sosiaalityö koulussa. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Nurmi, Jari-Erik, Ahonen, Timo, Lyytinen, Heikki, Lyytinen, Paula, Pulkkinen, Lea, Ruoppila, Isto 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. 1.-2. painos, 2007. WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Nurmi, Jari-Erik 2000. Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korhokangas, Mikko, Lyytinen, Heikki (toim.) 2000. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Pietilä, Anna-Maija 1998. Nuoren terveys ja elämäntilanne terveyden edistämisen näkökulmasta. Lähtökohtien pohdintaa ja empiirisiä esimerkkejä. Teoksessa Parviainen, Tuire, Pelkonen, Marjaana (toim.) 1998. Yhteisöllisyys – avain parempaan terveyteen. Sairaanhoidon tutkimuslaitos. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus 1997. Raportteja 217. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pitkänen, Tuuli, Kokko, Katja, Lyyra, Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea 2008. A developmental approach to alcohol drinking behavior in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. *Addiction* 103, 48–68. Viitattu 12.5.2010. Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi/Ebscohost Academic Search Premier>.
- <http://anna.diak.fi:2100/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&hid=105&sid=9ff743bf-46e>

[9-4366-98b6-29fe9871dd20%40sessionmgr110](#) Tuloste tekijän hallussa.

Piaget, Jean, Inhelder, Bärbel 1977. Lapsen psykologia. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

Pojjula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Pulkkinen, Lea 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen Ulla 2002. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Pulkkinen, Lea 2009. Lapsesta aikuiseksi, mutta miten ja millaiseksi? Kehityksellinen ja yhteiskunnallinen näkökulma persoonallisuuteen. Teoksessa: Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) 2009. Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Juva: WS Bookwell Oy.

Punamäki, Raija-Leena 2005. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa: Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) 2005. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 1.-4.painos, 2005. Vantaa: Dark Oy.

Pönkkö, Maija-Leena 2005. Erityisoppilaan psykiatrinen hoitoketju. Hoitoketjun tarpeen ja toiminnan monitahoarviointi. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos.

Pönkkö, Maija-Leena 2009. Perheen mahdollisuudet saada lapselle ja nuorelle ammatitapua. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.

Raitakari, Suvi 2006. Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Viitattu 7.5.2010.

<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6753-1.pdf> Tuloste tekijän hallussa.

Rauhala, Lauri 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Tampere. Tampereen yliopisto.

Rauhala, Lauri 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri 2009. Henkinen ihminen. Tampere: Juvenes.

Ruoppila, Isto 2000. Lapsuudesta nuoruuteen. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korhonen, Mikko, Lyytinen, Heikki (toim.) 2000. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Räsänen, Antti 2008. Kristillinen kasvatus teoriassa ja käytännössä. Teoksessa: Porkka, Jouko (toim.) 2008. Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Rättyä, Lea 2009. Diakoniatyö yksilöllisenä ja yhteisöllisenä auttamisena yhteiskunnallisessa muutoksessa. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos.

Rönkä, Anna, Malinen, Kaisa, Sevón, Eija, Kinnunen, Ulla, Poikonen, Pirjo-Liisa & Lämsä, Tiina 2009. 2009. Arki elämänalueiden leikkauspisteessä: johtopäätökset ja ehdotuksia perheiden arjen tukemiseksi. Teoksessa: Rönkä, Anna, Malinen, Kaisa & Lämsä, Tiina (toim.) 2009. Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Juva: WS Bookwell Oy.

Savola, Elina & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo 2005. Terveyden edistäminen esimerkein – Käsitteitä ja selityksiä. Terveyden edistämisen keskuksen julkaisuja – Sarja 3/2005. Helsinki: Terveyden edistämisen keskus. Viitattu 22.10.2009.

http://www.health.fi/timage.php?i=100311&f=1&name=Terveyden_edistaminen_esimerkein.pdf

Sihvola, Juha 2005. Uskonnon henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa: Niiniluoto, Ilkka & Sihvola, Juha (toim.) 2005. Nykyajan etiikka. Keskustelua ihmisestä ja

yhteisöstä. Tampere: Tammer-Paino

Siitonen, Juha 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Viitattu 2.12.2009.

<http://herkules oulu fi isbn951425340X/isbn951425340X.pdf> Tuloste tekijän hallussa.

Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko 2006. Ristiriitoja ja onnistumisia. Koulukuraattorin työ Suomessa. Teoksessa: Kurki, Leena, Nivala, Elina & Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko 2006. Sosiaalipedagoginen sosiaalityö koulussa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Skinnari, Simo 2004. Pedagoginen rakkaus. Kasvattaja elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä. Juva: WS Bookwell Oy.

Stolt, Minna & Routasalo, Pirkko 2007. Tutkimusartikkelien valinta ja käsittely. Teoksessa: Johansson, Kirsi, Axelin, Anna, Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) 2007. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja. Tutkimuksia ja raportteja. A:51/2007.

Säkkinen, Salla 2007. Lastensuojelu. Teoksessa: Tilastokeskus & Stakes 2007. Suomalainen lapsi 2007. Helsinki: Edita Prima Oy.

Teikari, Martti & Roine, Risto P. 2007. Tiedon tulkinta ja raportointi. Teoksessa Mäkelä, Marjukka, Kaila, Minna, Lampe, Kristian & Teikari, Martti 2007. Menetelmien arviointi terveydenhuollossa. 1. painos 2007. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.

Teinonen, Timo 2007. Terveys ja usko. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6., uudistettu laitos. Latvia: Livonia Print.

Turunen, Kari E. 2005. Ikävaiheiden kriisit. Juva: WS Bookwell Oy.

- Uusikylä, Kari & Atjonen, Päivi 2005. Didaktiikan perusteet. 3. uudistettu painos. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Uusikylä, Kari 2006. Hyvä paha opettaja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Vanne, Antti 2008. Kristillinen kasvatus koulussa. Teoksessa: Porkka, Jouko (toim.) 2008. Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Veikkola, Juhani 2002. Diakonian perustehtävä, visiot ja tavoitteet. Teoksessa Helosvuori, Riitta, Koskenvesa, Esko, Niemelä, Pauli & Veikkola, Juhani 2002. Diakonian käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Veivo-Lempinen, Lea 2009. Nuoren aito kohtaaminen. Teoksessa: Lämsä, Anna-Liisa (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Juva: WS Bookwell Oy.
- Viskari, Sinikka 2003. Pedagogisen rakkauden mahdollisuus. Teoksessa: Vuorikoski, Marjo, Törmä, Sirpa & Viskari, Sinikka 2003. Opettajan vaiettu valta. Tampere: Vastapaino.
- Vuokila-Oikkonen, Päivi 2002. Akuutin psykiatrisen osastohoidon yhteistyöneuvottelun keskustelussa rakentuvat kertomukset. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos. Psykiatrian klinikka. Viitattu 15.3.2010. <http://herkules oulu.fi/isbn9514268903/isbn9514268903.pdf> Tuloste tekijän hallussa.
- Vuori, Jukka 2009. Persoonallisuuteen liittyvien voimavarojen vahvistaminen. Teoksessa: Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) 2009. Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Juva: WS Bookwell Oy.
- Vuorinen, Risto 1998. Minän synty ja kehitys. 2., uudistettu painos. Porvoo: WSOY-Kirjapainoyksikkö.
- Winter, Torsten 2004. Nuorten raittius ja siihen vaikuttavat tekijät. Väitöskirja. Kan-

santerveystieteen julkaisuja M 182:2004. Helsingin yliopisto. Kansanterveystieteen laitos.

Värri, Veli-Matti 2008. Kasvatus myöhäismodernissa yhteiskunnassa – Dialogisuuden lähtökohtia ja ongelmia. Teoksessa: Porkka, Jouko (toim.) 2008. Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Porvoo: WS Bookwell Oy.

KOTIMAISIA INTERNET-OSOITTEITA

Oulun seurakuntayhtymä

www.oulunseurakunnat.fi

Friends. Mielen terveyden ja tunteiden edistämishjelma koululaisille.

www.aseanlapset.fi

www.friendsinfo.net

Kiusaamisen vastustaminen

www.kivakoulu.fi

Konsultaatiokeskus Lasten ja Nuorten VOIMALA

<http://www.oktoivo.fi/Voimala.html>

Osuuskunta Toivon ja Kelan voimavarasuuntautuneen terapian ja moniammatillisen perhekuntoutuksen kuntoutuskokeilu psykososiaalista ongelmista kärsiville 5-25-vuotiaille lapsille, nuorille ja heidän perheilleen ja lähiverkostoilleen. Kokeilu- paikkakunnat ovat Helsinki, Kotka, Oulu ja Tampere.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

www.mll.fi

Lasten ja nuorten puhelin ja netti

Puhelinnumero 116 111

Sähköpostiapu: www.mll.fi/nuortennetti.fi

Pelastakaa Lapset

www.pelastakaalapset.fi

Pesäpuu ry

www.pesäpuu.fi

Lastensuojelun erityisosaamisen keskus

Toiminnalliset välineet.

Hyvien käytäntöjen menetelmiä

www.stakes.fi/hyvinvointi/verk

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

www.thl.fi

www.varttua.stakes.fi

Varhainen puuttuminen

www.varpu.fi

Lastensuojelun Keskusliitto

www.lskl.fi

www.lskl.fi/tiedostot/folder_3/H88H1wvs.ppt

Voimauttava valokuva

www.voimauttavavalokuva.net

Yhdessä elämään – kampanja

<http://www.yhdessaelamaan.fi/index.php3>

ULKOMAISIA INTERNET-OSOITTEITA

Materiaalisivusto

www.compassionbooks.com

Yli 400 ammatti-ihmisten valitsemaa kirjaa, videota ja äänitallennetta lasten ja aikuisten auttamisesta vakavan sairauden, kuoleman, surun ja erilaisten menetysten kuten avioeron, itsemurhan, trauman ja väkivallan kohdatessa.

LIITE 1. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt tutkimukset

Tutkimuksen nimi, tekijä(t),vuosi	Tutkimuksen tarkoitus	Tutkimuksen lähestymistapa	Tutkimusaineisto/ tutkimusmenetelmä	Päätulos/tulokset
<p>“Show me the child at seven: the consequences of conduct problems in childhood for psychosocial functioning in adulthood” Fergusson, David M., Horwood, L. John & Ridder Elizabeth, M. 2005.</p>	<p>selvittää lapsuuden käytöshäiriöiden merkitys aikuisen psykososiaalisessa toiminnassa.</p>		<p>25 vuoden pitkäaikaisstudium/ Uusi-Seelanti</p>	<p>7-9 vuotiaiden käytöshäiriöillä ja riskillä epäsuotuisalle kehitykselle myöhemmällä iällä on yhteys.</p>
<p>”Sairas köyhyys. Tutkimus sairautteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä” Kinnunen, Kaisa (toim.) 2009.</p>	<p>kartoittaa sairauden ja huono-osaisuuden yhteyttä sekä huono-osaisten ihmisten terveystilanteiden ongelmakohtia sekä diakoniatyön mahdollisuuksia edistää terveyttä ja hyvinvointia.</p>		<p>Haastattelututkimus. 21 diakoniatyöntekijää.</p>	<p>Sosioekonomiset terveyserot ja kuolleisuuserot ovat kasvaneet Suomessa. Kehittämällä yhteistyötä diakoniatyön kanssa voidaan paikata puutteita terveydenhuollossa.</p>

<p>”Opettajan ja oppilaan kohtaaminen koulusituua-tiossa” Hovi-la, Helena 2004.</p>	<p>kartoittaa opettajien ja kasvattajien käsityksiä oppilaan op-pimisen, kasvun ja kasvattami-sen situua-tiotekijöistä koulusituua-tiossa.</p>	<p>Sisällönanalyysi</p>	<p>Laadullinen. Elämäkerta-haastattelut.</p>	<p>Opetta-jan/kasvattajan herkkyydellä huomioida ja kohdata oppilas on merkitystä lapsen kehi-tykselle.</p>
<p>”Elämää ris-teyskohdissa. Hermeneutti-seen feno-menologiaan ja kehollisuuteen pe-rustuva tut-kimus 15–16-vuotiai den nuorten toivon koke-muksista heidän joka-päiväisessä elämässään” Juvakka, Taru 2000.</p>	<p>tuottaa ku-vailevaa ja tulkitsevaa tietoa toivon ilmiöstä nuorten jo-kapäiväises-sä elämässä.</p>	<p>fenomenolo-gis-hermeneuttinen</p>	<p>Eteläsuomalai-sen peruskoulun yhdeksän-nen luokkien oppi-laiden kirjoitukset toivon kokemuksista (n=40) sekä nuorten haas-tattelut (n=11)</p>	<p>Toivon suun-taan tietä vii-toittavat kasvua tukevat seikat: ihmissuhteet, luova toimin-nallisuus, poh-dinta, toiveet, ratkaisujen et-siminen ja to-teuttaminen sekä arvot.</p>
<p>”Henkinen ja hengellinen terveys. Et-nografinen tutkimus Kendun sairaa-lan henki-lökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä” Karvinen, Ikali 2009.</p>	<p>tuottaa tietoa henkisestä ja hengellisestä terveydestä.</p>	<p>Etnofilosofinen</p>	<p>Tutkimukseen osallistui kaik-kiaan 99 henki-löä Kendu Bayn kylässä Kenias-sa. Tutkimus toteutettiin ha-vainnoimalla ja haastatteleamalla sekä neljällä esseekirjoituk-sella.</p>	<p>Tuotettiin malli joka koostuu henkistä ja hengellistä ter-veyttä selittä-vistä tekijöistä, tukevista teki-jöistä ja uhkaa-vista tekijöistä.</p>

<p>”Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta” Kiili, Johanna 2006.</p>	<p>selvittää 6-12 vuotiaiden lasten osallistumisen mahdollisuuksia ja rajoja</p>		<p>Lapsiparlamentti Ipanoiden toiminta lukuvuonna 2000-2001.</p>	<p>Tärkeää on huomioida lasten kokemukset ja näkemykset. Lasten näkökulmasta tärkeimpiä kriteerejä ovat ratkaisujen lapsilähtöisyys, avoimuus ja vapaaehtoisuus, sukupolvien välinen ja lasten keskinäinen yhteistyö sekä lasten tuottaman tiedon arvostus</p>
<p>”Oppilaiden hyvinvointi koulussa” Konu, Anne 2002.</p>	<p>kartoittaa hyvinvointia koulussa oppilaiden näkökulmasta ja oppilaiden kokemana</p>	<p>laadullinen, kirjallisuuskatsaus</p>	<p>Allardtin hyvinvointimalli, kouluterveyskysely 2002</p>	<p>Koulun hyvinvointimalli, jota voidaan käyttää oppilaiden kouluhyvinvoinnin arvioimiseen. Malli soveltuu myös toimintatutkimuksen tai intervention ja arvioinnin välineeksi.</p>
<p>”Neuvottelut ja merkinnät minuuksista” Raitakari, Suvi 2006.</p>	<p>kuvata miten sosiaalityön huolen kohteena oleva nuori ja auttamisinstituutio kohtaavat</p>	<p>laadullinen</p>	<p>Aineisto koostui 10 nauhoitetusta moniammatillisesta palaverista (8:sta eri nuoresta) ja 14 nuoren tukisuunnitelmasta.</p>	<p>Nuori on monelta suunnalta tulevan palautteen keskiössä, eikä hänen ole helppoa käyttää hänelle tarjottuja puhumisen paikkoja ja saavuttaa vakuuttavan puhujan asemaa.</p>

<p>”Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa” Rönkä, Anna, Malinen, Kaisa & Lämsä, Tiina (toim.) 2009.</p>	<p>Kartoittaa päiväkotitiikäisten lapsiperheiden arkea ja antaa ehdotuksia perheiden arjen tukemiseksi.</p>	<p>Päiväkirjamenetelmä</p>	<p>Pari sataa keski-suomalaista perhettä ja 32 päiväkotia.</p>	<p>Tarvitaan yhteiskunnan ja vanhempien tekoja perheiden arjen tukemiseksi.</p>
<p>”Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa” Lämsä, Anna-Liisa 2009.</p>	<p>Selvittää lasten ja nuorten syrjäytymisongelman laatua ja dynamiikkaa sosiaalihuollon asiakirjojen valossa</p>		<p>Sosiaalihuollon lastensuojelun ja toimeentulotuen asiakkaan asiakirjat vuosilta 1992–1997.</p>	<p>Lasten ja nuorten syrjäytyminen näyttäytyi ennen muuta syrjäytymisvaarana. Sosiaalihuollon asiakkuus liittyi kasautuneisiin ongelmiin, mutta asiakkaat eivät olleet yhtenäinen ryhmä.</p>
<p>“A developmental approach to alcohol drinking behavior in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42” Pitkänen, Tuuli, Kokko, Katja, Lyyra, Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea 2008.</p>	<p>Selvittää perhetaustan, lapsen käyttäytymisen ja sopeutumattomuuden yhteyttä runsaaseen alkoholin käyttöön myöhemmällä iällä.</p>	<p>Tapaustutkimus</p>	<p>Pitkittäistutkimus. Otoskoko 184 mies- ja 163 naispuolista iältään 8 vuotiasta.</p>	<p>Perheristiriidoilla, ongelmakäyttäytymisellä, huonolla koulu-menestyksellä, koulupinnauksella sekä nuoruuden alkoholin käytöllä on yhteys alkoholin käytön ongelmiin myöhemmällä iällä.</p>
<p>”Erityisoppi laan psykiatrinen hoitoketju. Hoitoketjun tarpeen ja toiminnan monitahoarviointi” Pönkkö, Maija-Leena</p>	<p>Kartoittaa peruskoulu- ja lukioikäisten lasten ja nuorten psykiatrisen erikoissairaanhoidon palvelujen</p>	<p>monitahoarviointi ja sisällönanalyysi</p>	<p>Tutkimusaineisto kerättiin Oulun läänin peruskouluista ja lukioista vuosien 1998–2002 aikana kyselylomakkeilla, haastatteluilla</p>	<p>Oppilaiden käytös- ja tunte-elämän häiriöt ovat lisääntyneet ja vaikeutuneet. Erikoissairaanhoidon resurssit ovat riittämät-</p>

2005.	tarvetta, käyttöä ja toimivuutta.		sekä kirjallisista aineistoista.	tömät ja ongelmien selvittelyä jää perheiden vastuulle.
”Diakoniatyö yksilöllisenä ja yhteisöllisenä auttamisena yhteiskunnallisessa muutoksessa” Rättyä, Lea 2009.	Kuvailla diakonisen yksilö-, perhe- ja yhteistyön periaatteita ja menetelmiä ihmisten auttamisessa ja yhteisöllisyyden ja työn kehittämisen suuntaviivoja diakoniatyössä.	laadullinen	aineisto kerättiin vuosina 1999–2000 (n=153) ja vuonna 2006 (n=76) diakoniatyöntekijöiltä avoimia kysymyksiä sisältävällä kyselylomakkeella.	Alustava malli diakoniatyöstä yhteiskunnallisessa muutoksessa kuvaa diakoniatyön sisällön ja yhteiskunnallisen muutoksen suhdetta, ja diakoniatyön auttamismahdollisuuksia ja kehittämissuuntaviivoja muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa.
”Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua” Siitonen, Juha 1999.	yleisen formaalin teorian rakentaminen ihmisen voimaantumisesta	grounded theory, tapaustutkimus	neljää luokanopettajaksi opiskelevaa tutkittiin neljällä kenttäharjoittelukoululla havainnointimenetelmällä.	Voimaantumista voidaan tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, esimerkiksi avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemisella sekä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen pyrkimisellä. Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.

<p>”Akuutin psykiatrisen osastohoidon yhteistyöneuvottelun keskustelussa rakentuvat kertomukset” Vuokila-Oikkonen, Päivi 2002.</p>	<p>tuottaa uutta tietoa yhteistoiminnallisesta yhteistyöneuvottelusta psykiatrisessa hoidossa. Tulosten perustella voidaan kehittää hoitotyön käytäntöä ja koulutusta.</p>	<p>narratiivinen</p>	<p>Tutkimusaineisto muodostui 11 videoidusta yhteistyöneuvottelusta kahdelta psykiatriselta akuuttiosastolta. Kohteena oli yhteistyöneuvottelun kertomistilanteessa rakentuvat kertomukset.</p>	<p>Tutkimus tuotti tietoa yhteistoiminnallisesta yhteistyöneuvottelusta ja sen avulla voidaan kehittää hoitotyön käytäntöjä ja koulutusta.</p>
<p>”Nuorten raittius ja siihen vaikuttavat tekijät” Winter, Torsten 2004.</p>	<p>tutkia nuorten raittiuteen vaikuttavia tekijöitä 1990-luvun Suomessa</p>	<p>määrällinen</p>	<p>aineisto koostui viidestä ikäluokasta, vuosina 1975–1979 syntyneistä kaksosista ja heidän vanhemmistaan. Tutkimukseen osallistui 5563 nuorta ja 5051 vanhempaa koko Suomesta.</p>	<p>nuorten raittiuteen vaikuttivat uskonnollisuus, vanhempien juomatavat sekä alueelliset tekijät.</p>

LIITE 2. Työntekijän kokeman lasta/nuorta koskevan huolen vyöhykkeistö

Huoleton tilanne	Pieni huoli		Harmaa vyöhyke		Suuri huoli		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Ei lainkaan huolta.	Pieni huoli tai ihmettely käynyt mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin vahva.	Huoli tai ihmettely käynyt toistuvasti mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä.	Huoli kasvaa; luottamus omiin mahdollisuuksiin heikkenee.	Huoli tuntuva; omat voimavarat ehtymässä.	Huolta paljon ja jatkuvasti; lapsi/nuori vaarassa. Omat keinot loppumassa.	Huoli erittäin suuri; lapsi/nuori välittömässä vaarassa. Omat keinot lopussa.	Muutos lapsen tilanteeseen saatava heti.
		Ajatuksia lisävoimavarojen tarpeesta.	Mielessä toivomus lisävoimavaroista ja kontrollin* lisäämisestä.	Selvästi koettu lisävoimavarojen ja kontrollin lisäämisen tarve.	Lisävoimavaroja ja kontrollia saatava mukaan heti.		

*kontrolli = tilanteen hallinnan lisääminen esimerkiksi rajoittamalla jotain epätoivottavaa asiaa.

Pienen huolen tilanne on otollista huolen puheeksiottomenetelmän käyttöaluetta, koska tällöin on mahdollista hahmottaa lapsen ja vanhempien toiminasta sellaisia mahdollisuuksia, jotka vähentävät huolta. Harmaalla vyöhykkeellä huolen puheeksiotto on avaus kohti selkeytystä; mitä opettajan voimavaroilla on tehtävissä ja keitä muita tarvitaan mukaan. Suuren huolen tilanteissa puheeksiottaminen on välttämätöntä ja selvää. Mitä nopeammin asioihin puututaan ja tarvittaviin toimiin ryhdytään, sitä paremmat ovat toimintamahdollisuudet lapsen ja perheen elämässä (Eriksson ym. 2007, 27.)

Kiitokset

Rakkaudella Ari, ”Minä olen, koska me olemme.”

Päivi ja Lea, tuesta ja uskon vahvistamisesta.

Pinja, Veeti ja Unna, olette motivaationi ja innoitukseni lähde sekä tärkein kasvattajani.

”Herran haltuun ja kiitos Herralle”